

**“JEG KAN GODT LIDE, NÅR
JEG KAN DUFTE, AT JEG HAR
VASKET FINGRE”**

**EN EKSPLOLATIV UNDERSØGELSE
AF KVINDERS ERFARINGER
MED HJEMLØSHED**

AF ANNE-SOFIE WIELAND MAINI-THORSEN

**FORLAGET
ude:fo r**

“JEG KAN GODT LIDE, NÅR JEG KAN DUFTE, AT JEG HAR VASKET FINGRE”

**EN EKSPLORATIV UNDERSØGELSE
AF KVINDERS ERFARINGER
MED HJEMLØSHED**

AF ANNE-SOFIE WIELAND MAINI-THORSEN

TAK

Rapportens forfatter vil takke:

Helsefonden og Oak Foundation Denmark, som har finansieret dette forskningsprojekt.

projekt UDENFOR, som har taget initiativ til og faciliteret gennemførelsen af projektet.

Preben Brandt, som gennem faglige overvejelser, samtaler og diskussioner har deltaget i undersøgelsen og skriveprocessen.

Medarbejdere i Bocentret Sundholm, Café Klare, Gadejuristen, Gadeteamet i Vejle, Hjørnet, Kirkens Korshær i Aarhus og Døgnavarmestuen, Kirkens Korshærs Herberg i Hillerødgade, Hjemløseenheden i Københavns Kommune, LivaRehab, Pigegruppen og Vilde Liv, Reden København, SAND, Specialcenter Skovvang samt Stormly

... for at tage sig tid til at tale med mig, invitere mig indenfor og formidle relevante kontakter.

Men frem for alt: et dybfølt TAK til de kvinder, som denne rapport omhandler.

INDHOLD

INTRODUKTION	9
KAPITEL 1: INDSIGTER FRA LITTERATUREN	15
1.1 Tal og tendenser	15
1.2 Synliggørelsen af kvinder i hjemløshed	18
1.3 Kønsstereotyper og hjemløsetroper - implikationer for praksis.....	21
KAPITEL 2: METODE	27
2.1 Adgang og rekruttering	27
2.2 Observationer, samtaler og interviews	28
2.3 Præsentation af kvinderne	30
KAPITEL 3: KVINDERS BEVÆGELSER Gennem U/SIKRE SITUATIONER	33
- PÅ GADEN	
3.1 Egenomsorg	33
3.2 Mødet med det omgivende samfund	34
3.3 Utryghed, chikane og overgreb	35
3.4 Sofasurfing	37
3.5 Gadefællesskaber	40
3.6 Opsummerende	41
KAPITEL 4: FORBUNDETHED, OMSORG OG INTIMITET	47
- OM FAMILIEN	
4.1 Brudte bånd og familiearbejde	47
4.2 Det væsentlige moderskab	49
4.3 Parforhold, intimitet og sex	52
4.4 Opsummerende	54
KAPITEL 5: VÆRDIGHED OG RESPEKT	57
- I SYSTEMET	
5.1 "Kampen" med kommunen	57
5.2 Systemets menneskesyn	59
5.3 Interaktioner med personale	61
5.4 Opsummerende	64
KONKLUSION	67
LITTERATUR	71

INTRODUKTION

INTRODUKTION

Denne rapport handler om kvinders erfaringer med hjemløshed i Danmark. Den præsenterer resultaterne fra et forskningsprojekt, som baserer sig på et litteraturstudie i kvinder, køn og hjemløshed, samt en kvalitativ undersøgelse blandt en gruppe hjemløse kvinder. Projektet sætter kvinders erfaringer med hjemløshed under lup og reflekterer over køns betydning for deres veje gennem hjemløshed. Det indskrives sig således i en bevægelse inden for den internationale forskning til i stigende grad at anerkende de kønsspecifikke dimensioner ved hjemløshed.

I den nyligt udgivne bog *Women's Homelessness in Europe* bliver det eksisterende vidensgrundlag om kvinders hjemløshed diskuteret og videreudviklet gennem komparative analyser af forskere på tværs af Europa. I bogen fremhæves det, at kvinder er underrepræsenterede i hjemløsestatistikker, og at hjemløshedens kønsdimensioner generelt ikke har fået tilstrækkelig opmærksomhed (Mayock og Bretherton 2016). Fordi hjemløse kvinder har været mindre synlige end mænd, på gaden og i hjemløsetilbud, har forskningen haft en tendens til at antage, at de udgjorde et mindre socialt problem, i stedet for rent faktisk at udforske deres situation (ibid.:3).

Den begrænsede forskningsmæssige interesse i kvinders erfaringer med hjemløshed gør sig også gældende i en dansk sammenhæng. I 1990'erne, hvor der opstod et kortvarigt øget fokus på kvinder i gruppen af hjemløse borgere, påpegede forskerne bag to studier omhandlende hjemløse kvinder i Danmark en mangel på systematisk forskning i hjemløshed generelt og studier i kvinders hjemløshed i særdeleshed (Järvinen 1993; Kristensen 1994). Mere end tyve år senere, i 2018, har der tilsyneladende ikke været udført flere længerevarende, kvalitative undersøgelser med specifikt fokus på hjemløse kvinder i Danmark.

Den danske viden om kvinders hjemløshed er i stedet præget af tal og kvantitative analyser. Dette hænger bl.a. sammen med, at Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) hvert andet år gennemfører og efterfølgende udgiver resultaterne fra en landsdækkende kortlægning af hjemløshed. I den forbindelse belyses eksempelvis omfanget af og den demografiske profil på hjemløse kvinder, ligesom den kønsmæssige fordeling blandt den samlede hjemløsebefolkning fremhæves på flere parametre. Kortlægningerne udgør en vigtig viden og et socialpolitisk redskab til at følge og reagere på udviklingen af hjemløshed i Danmark. Imens er de kvalitative indsigter om kvinders hjemløshed, som kan bidrage med historierne, erfaringerne og nuancerne bag disse tal, altså begrænset.

Det er på denne baggrund, at forskningsprojektet har taget sit afsæt, og formålet har været dobbelt. Dels har et litteraturstudie søgt indsigter vedrørende kvinders hjemløshed fra den danske og internationale forskning for at indkredse et nutidigt vidensgrundlag. Dels har en kvalitativ undersøgelse stilet mod at få et nuanceret

kendskab til kvinders hjemløshed; hvad der karakteriserer deres situation, hvilke udfordringer de møder, og hvordan de forholder sig til dem, samt om de oplever at få den nødvendige hjælp.

De centrale spørgsmål, som har guidet undersøgelsens kvalitative del, lyder:

- Hvordan italesætter kvinder deres erfaringer med hjemløshed, og hvilke udfordringer samt behov kommer til udtryk i deres fortællinger?
- Hvilke strategier tager kvinder i brug for at overkomme de problematikker, som knytter sig til hjemløshed?
- Hvorvidt oplever hjemløse kvinder, at deres behov anerkendes og imødekommes i forskellige sociale indsatser?

Besvarelsen af ovenstående spørgsmål baserer sig på rapportens forfatters samvær, samtaler og interview med hjemløse kvinder i Danmark. Kvinderne har overvejende dansk baggrund, er aldersmæssigt spredt og befinder sig i forskellige hjemløshedssituationer. Den kvalitative undersøgelse skal imidlertid ikke betragtes som et forsøg på at tegne et repræsentativt billede af hjemløse kvinder i Danmark. Den udgør derimod et kvalitativt nedslag i en mangfoldig gruppe af kvinder, der har erfaringer med hjemløshed, og som tilsammen repræsenterer et udsnit af den samlede gruppe i Danmark. Det skal samtidig fremhæves, at undersøgelsen ikke sideløbende har udforsket forholdene for hjemløse mænd. Rapporten indeholder således ikke en komparativ analyse af køns betydning, men skal betragtes som en synliggørelse af kvinder. Undervejs reflekteres der dog over de kønsspecifikke dimensioner af kvindernes erfaringer med hjemløshed.

I mødet og dialogen med de hjemløse kvinder var der særligt tre overordnede tematikker, som gik igen. Disse var kvindernes hverdag 'på gaden' (dvs. uden en bolig), deres familieforhold samt vejen gennem det danske, sociale system. Besvarelsen af undersøgelsens spørgsmål foretages med afsæt i disse tre tematikker, som vil blive udfoldet i kapitlerne 3,4 og 5.

Inspireret af litteraturgennemgangen samt ansporet af en generel oplevelse af, at hjemløse kvinder betragtes som særligt sårbare i det sociale system, har undersøgelsen også fokuseret på kvindernes ressourcer og handlerum. I den del af rapporten, hvor resultaterne fra den kvalitative undersøgelse præsenteres, anskueliggøres derfor både kvindernes svære vilkår og udfordringer som følge af hjemløshed, men også hvordan de forholder sig til disse samt bevæger sig for at overkomme dem.

DEFINITION AF HJEMLØSHED

Et hyppigt anvendt om end ikke helt uproblematisk ord i denne rapport er *hjemløshed*. Empirisk rummer ordet et væld af mulige situationer og positioner i samfundet, og betydningen er ikke givet i sig selv. En afklaring af den forståelse af hjemløshed,

der ligger til grund for forskningsprojektet, og som er anvendt i denne rapport, er således relevant.

Projektet læner sig overordnet op ad den såkaldte ETHOS-klassifikation, som er udarbejdet af FEANTSA¹ og Det Europæiske Hjemløshedsobservatorium, og som skelner mellem fire kategorier, der falder ind under hjemløshed: manglende opholdssted, boligløshed, usikker bolig og utilstrækkelig bolig (Edgar og Meert 2005). ETHOS-klassifikationen dækker således over flere varianter af boligmæssig eksklusion, herunder overbefolkede boliger eller boliger, som er uegnet for beboelse (ibid.:16). Senere er 'ETHOS-light'-definitionen blevet udviklet for nærmere at indkredse en egentlig hjemløshedssituation. Denne version indeholder kategorier som gadesovere, natvarmestuebrugere, herbergsbrugere samt personer, der overnatter hos familie og venner, eller som står til at blive udskrevet fra et hospital eller løsladt fra et fængsel uden en boligløsning (Edgar et al. 2007). Definitionen har således en bred forståelse af hjemløshed, der inkluderer den synlige og institutionaliserede hjemløshed, såsom gadesovere og herbergsbrugere, men også den mere skjulte variant i form af dem, der overnatter midlertidigt hos familie og venner (Benjaminson 2017:17). I indeværende forskningsprojekt benyttes 'ETHOS-light'-definitionen. Den definition, som anvendes i VIVEs hjemløsetællinger i Danmark, minder også om ETHOS-light, men her udelades bl.a. personer, der opholder sig på et krisecenter grundet vold i familien (ibid.:18-19). Det samme gør sig gældende for dette projekt, hvorfor kvinder på krisecentre ikke er repræsenteret.

'ETHOS-light'-definitionen af hjemløshed beskriver en *boligsituation*. Det betyder imidlertid ikke, at boligmæssige forhold anses som de væsentligste årsager til hjemløshed i denne rapport. At være uden bolig er en situation, de fleste borgere kan komme i, og som kan håndteres ved relativt simple økonomiske indgreb (Brandt 1992a:3). Forskere har netop problematiseret, at ordet 'hjemløs' kan skabe et entydigt billede af en bolig-problematik (Koch-Nielsen et al. 2000:8) og dermed ikke afspejler de relaterede individuelle og strukturelle forhold, som påvirker, marginaliserer og udstøder borgere i et samfund. En bogstavelig forståelse af hjemløshed vil således være forvrænget (Hopper 2003:22), da den ikke indfanger kompleksiteten af problemet. I indeværende studie anskues hjemløshed heller ikke som værende bundet op udelukkende på en boligproblematik, men som en situation, hvis årsag skal ses i samspillet mellem flere faktorer. Nyere forskning præsenterer en relevant model. Benjaminson og Enemark (2017) har redegjort for, hvordan der inden for den internationale forskning er sket en vending fra at have anskuet hjemløshed som et resultat af en lineær, social marginaliseringsproces, mod i dag at se det som et dynamisk fænomen, hvor mennesker kan bevæge sig flere gange ind og ud af hjemløshed i løbet af deres liv. Denne tilgang til hjemløshed betegnes 'pathways-tilgangen' og afspejler også en mere nuanceret forståelse af samspillet mellem individuelle og strukturelle faktorer. Inden for denne tilgang er hjemløshed blevet knyttet til et samspil mellem strukturelle faktorer (f.eks. arbejdsløshed, bolig-mangel og diskrimination), systemiske faktorer (tilstedeværelsen og tilgængeligheden af f.eks. sociale ydelser og indsatser for udsatte grupper), relationelle faktorer (f.eks. problematiske familieforhold og parforhold) og personlige faktorer (f.eks.

¹ FEANTSA (Fédération Européenne des Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri) er det europæiske forbund af nationale organisationer, der arbejder med hjemløse (www.feantsa.org).

psykiske lidelser, afhængighed, etnicitet, alder og køn) (Benjaminsen og Enemark 2017:17–18; Edgar og Meert 2005:12–13).

Pathways-tilgangen udgør også en interessant indfaldsvinkel i undersøgelsen af hjemløse kvinder, da den anskueliggør, hvordan køn i særlige situationer og i samspil med andre faktorer spiller ind og er med til at forme hjemløseerfaringen. Når denne rapport sætter fokus på hjemløse kvinder, er det netop ikke ensbetydende med, at de betragtes som en homogen gruppe qua deres fælles køn, der nødvendigvis kæmper med de samme problematikker og har de samme behov. Som det vil fremgå i denne rapport, er det helt klart, at det hverken er, gør eller har de ikke. I denne rapport behandles kvinders kønsspecifikke erfaringer med hjemløshed derfor som en proces og ikke en statisk, på forhånd givet, tilstand.

RAPPORTENS INDHOLD

KAPITEL 1 baserer sig på det litteraturstudie, som indledte forskningsprojektet. Her præsenteres indsigter fra den danske og internationale forskningslitteratur omhandlende kvinder, køn og hjemløshed. Kapitlet fungerer som et teoretisk bagtæppe for undersøgelsens kvalitative del. KAPITEL 2 beskriver den kvalitative undersøgelses metodiske design og præsenterer de kvinder, som har deltaget i undersøgelsen. KAPITEL 3, 4 og 5 indeholder resultaterne fra den kvalitative undersøgelse. Her besvares undersøgelsens centrale spørgsmål via tre tematiske nedslag i hhv. kvindernes hverdag uden bolig, deres familieforhold og deres vej gennem systemet. I rapportens KONKLUSION sammenfattes pointerne fra de foregående kapitler.

KAPITEL 1

KAPITEL 1: INDSIGTER FRA LITTERATUREN

Dette kapitel beskæftiger sig med den danske og internationale forskningslitteratur, som baserer sig på kvantitative og kvalitative undersøgelser i kvinder, køn og hjemløshed. Kapitlet indledes med et fokus på den kvantitative dataindsamling på hjemløseområdet, der foretages i Danmark, og hvad den fortæller om gruppen af hjemløse kvinder, som den ser ud i dag. Hertil reflekteres over begrænsninger ved denne type data. Dernæst præsenteres samt diskuteres udvalgte, centrale pointer og tematikker fra den kvalitative forskning på området i Danmark og udlandet.

1.1 TAL OG TENDENSER

I Danmark gennemfører Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) hvert andet år en landsdækkende kortlægning af hjemløshed med det formål at følge udviklingen på området (Benjaminsen og Christensen 2007; Benjaminsen 2009; Lauritzen, Boje-Kovacs og Benjaminsen 2011; Benjaminsen og Lauritzen 2013, 2015; Benjaminsen 2017). Kortlægningen omfatter f.eks. gadesovere, personer der benytter sig af sociale tilbud, samt dem der overnatter hos familie, venner og bekendte, og den dækker derved den synlige såvel som mindre synlige hjemløshed i Danmark. Før den første kortlægning i 2007 var vores viden om hjemløshedens omfang i det danske samfund begrænset til opgørelser over beboere på forskellige boformer for hjemløse – bl.a. via de årsstatistikker over §110-botilbud (herberger, forsorgshjem o. lign), som Ankestyrelsen har udgivet siden 1999. Borgere, som befandt sig i andre hjemløshedssituationer, blev således ikke inkluderet (Benjaminsen og Christensen 2007, 33–35). De seneste nationale kortlægninger har ført til øget opmærksomhed på hjemløshed og skabt et overblik over udviklingen af hjemløshedens omfang og karakter. Kortlægningerne udgør et politisk redskab til at kunne foretage målrettede, socialpolitiske indsatser, og de danner et grundlag for yderligere undersøgelser i emnet samt for komparative studier på tværs af landegrænser. Ifølge forskere er unøjagtige eller mangelfulde data om hjemløshed et generelt problem i EU. Men de systematiske kortlægninger i Danmark (og i øvrigt i Sverige og Norge, som udfører optællinger ud fra samme grundlæggende metode) fremhæves netop som at producere en robust database på hjemløseområdet. Ikke mindst når det drejer sig om hjemløse kvinder (Pleace 2016; Busch-Geertsema et al. 2014; Benjaminsen og Knutagård 2016).

Ved hjælp af VIVEs seneste kortlægning (Benjaminsen 2017) skitseres i det følgende profilen på hjemløse kvinder i Danmark samt kønsspecifikke forskelle og ligheder på udvalgte parametre.

En stigning i antal af kvinder

Antallet af hjemløse borgere i Danmark stiger, og det samme gør andelen af kvinder. I tælleugen, uge 6, i 2017 har VIVE talt 1.633 hjemløse kvinder ud af den samlede optalte hjemløsebefolkning på 6.635 personer. Det svarer til en andel på 25 pct., hvilket udgør en stigning i forhold til de seneste års tællinger, hvor andelen af kvinder har ligget stabilt på ca. 22 pct. (Benjaminsen 2017). Baggrunden for denne stigning kan ikke fastslås, men ifølge Lars Benjaminsen, som leder VIVEs kortlægninger af hjemløshed, kan det være et tegn på, at i takt med at hjemløsheden i Danmark stiger generelt, så rammer den også en bredere gruppe (Holst 2017). VIVEs rapport viser desuden, at 63 pct. af kvinderne har været hjemløse i under ét år, hvilket netop peger på, at en stor del af kvinderne er kommet ud i hjemløshed for nylig. Til sammenligning indikerer tallene, at mænds hjemløshed strækker sig over længere tid, idet 25 pct. af mændene har været hjemløse i mere end to år mod 18 pct. af kvinderne (Benjaminsen 2017:38).

Alder

Hjemløse kvinder er samlet set en smule yngre end gruppen af mænd, da kvinder blandt de 18-24-årige udgør 28 pct., hvilket er lidt højere end den gennemsnitlige kønsfordeling, og blot 19 pct. blandt dem på 60 år eller derover. Siden kortlægningen fra 2015 er der sket en kraftig stigning blandt kvinder i aldersgrupperne 25-29 år, 30-39 år og 40-49 år (Benjaminsen 2017:35-36).

Hjemløshedssituation

Hjemløse mænd er overrepræsenteret i samtlige af de hjemløshedssituationer, som medregnes i kortlægningen, men fordelingen mellem mænd og kvinder varierer fra kategori til kategori. Hjemløse kvinder er især repræsenteret blandt personer, der overnatter på natvarmestuer (30 pct.), hos familie og venner (31 pct.) samt i udslningsboliger (32 pct.). Omvendt udgør kvinder en klar minoritet (13 pct.) blandt gadesovere samt blandt personer, som står til at blive løsladt fra kriminalforsorgen uden en boligløsning (7 pct.) Ser vi særskilt på gruppen af hjemløse kvinder, overnatter 42 pct. af kvinderne hos familie og venner mod 30 pct. af mændene (Benjaminsen 2017:33-34).

Familieforhold

Blandt de hjemløse kvinder har 37 pct. mindreårige børn, og 18 pct. af de hjemløse mødre har daglig omsorg for mindreårige børn. Til sammenligning gælder det for 1 pct. blandt de hjemløse fædre. For kvindernes vedkommende er der sket en markant stigning fra forrige kortlægning i 2015, hvor andelen af kvinder med daglig omsorg for mindreårige børn var 11 pct. Altså er der flere og flere kvinder med børn, som rammes af hjemløshed. VIVEs kortlægning kan ikke fastslå årsagerne til denne stigning, men i rapporten nævnes muligheden for, at en presset boligsituation i storbyerne eller de reduktioner af sociale ydelser, herunder kontanthjælpsloftet, som er gennemført i de senere år, kan ramme husstande med børn. De hjemløse mødre, der har daglig omsorg for mindreårige børn, overnatter primært hos familie og venner (31 pct.), mens en mindre gruppe (7 pct.) sover på herberger, dvs. på de få institutioner der er rettet mod familier (Benjaminsen 2017:41-44).

Helbred

Retter vi opmærksomheden mod hjemløse kvinders helbredsforhold, er andelen med fysisk sygdom blandt kvinder 21 pct. og 22 pct. blandt mændene. Kvinderne er særligt repræsenteret, når det gælder psykiske lidelser. Her er andelen med psykisk sygdom 61 pct. blandt kvinder, mens den blandt hjemløse mænd er 50 pct. Det er særligt de yngre, hjemløse kvinder i alderen 18-39 år, som kæmper med psykisk sygdom, da 63-65 pct. af kvinderne inden for denne aldersgruppe har en psykisk sygdom (Benjaminsen 2017:69-71). Der er flere af de hjemløse kvinder end mænd, der modtager psykiatrisk behandling, med 31 pct. blandt kvinderne og 22 pct. blandt mændene (ibid.: 90).

Rusmidler

Samlet set har 61 pct. af de hjemløse borgere i Danmark et forbrug af rusmidler (alkohol, hash/khat, stoffer og medicin). Det gør sig gældende for 67 pct. blandt mændene og 42 pct. blandt kvinderne. Mænd er således særligt repræsenteret i denne kategori, og der er derfor også en højere andel blandt mændene, der er i behandling for stofbrug, med 18 pct., eller i behandling for et alkoholforbrug, med 10 pct., mens disse andele er henholdsvis 15 pct. og 7 pct. blandt kvinderne. Ser vi isoleret på hjemløse kvinders brug af rusmidler, har de især et forbrug af alkohol (24 pct.) og hash/khat (22 pct.) og i mindre grad et forbrug af stoffer (11 pct.) og medicin (6 pct.). Siden forrige kortlægning er andelen af hjemløse kvinder med et forbrug af rusmidler faldet fra 52 pct. i 2015 til 42 pct. i 2017, hvilket hænger sammen med, at andelen af kvinder med mindreårige børn, som er en gruppe, hvis profil er anderledes end resten, som nævnt er steget (Benjaminsen 2017:73-74, 90).

Hjælp fra systemet

I forhold til de sociale indsatser, som skal støtte op om og hjælpe hjemløse borgere i bolig, peger VIVEs opgørelse på, at der er et behov for øget opmærksomhed på at sikre disse indsatser for en større andel af borgere. Andelen blandt hjemløse kvinder og mænd, der får hjælp fra en bostøtte eller en støttekontaktperson, er hhv. 34 pct. og 29 pct. Den lave andel kan ifølge VIVE hænge sammen med, at den pågældende borger ikke er på vej i bolig, men i rapporten understreges det samtidig, at den sociale støtte er afgørende for de fleste for at komme ud af hjemløshed. Ligeledes lægges der vægt på betydningen af en kommunal handleplan, som beskriver støttebehov og mål for indsatser, og her er det blot 32 pct. blandt kvinderne og 30 pct. blandt mændene, der angiveligt har en. Endelig er kun få hjemløse borgere skrevet op til en bolig, med 32 pct. blandt kvinderne og 26 pct. blandt mændene, hvilket ifølge VIVE kan afspejle, at det er vanskeligt at skaffe boliger til målgruppen i kommunerne (Benjaminsen 2017:90-91).

Kortlægningernes begrænsninger

Til trods for VIVEs omfattende og systematiske hjemløsetællinger er der stadig en usikkerhed forbundet med opgørelsen af hjemløse borgere. De danske optællinger baserer sig på spørgeskemaer, som sociale tilbud og lokale myndigheder udfylder for hver hjemløse borger, som de har kontakt med eller kendskab til i uge 6.

Opgørelserne er således afhængige af kontaktflader mellem den hjemløse borger og det sociale system eller myndighederne. Derfor kan der være mørketal, som må antages at være mest sandsynlige blandt gadesovere samt dem, der overnatter hos familie og venner (Benjaminsen 2017: 7, 25). Et interessant spørgsmål er, om der er en kønsskævhed i disse mørketal (Rådet for Socialt Udsatte 2016a, 20), idet hjemløse kvinder især overnatter hos familie og venner og i højere grad end mænd antages at gå under systemets radar.

Et andet forhold at tage i betragtning vedrørende kortlægningen af hjemløshed i Danmark er den anvendte definition på hjemløshed. Hvordan hjemløshed indkredses og forstås i et samfund, har betydning for såvel antallet af som profilen på det pågældende samfunds hjemløse borgere (Glasser & Bridgman 1999, 3). VIVEs opgørelser inkluderer eksempelvis ikke beboere på krisecentre. Det vil sige, at personer, som ikke kan være i deres hjem på grund af vold, som udgangspunkt ikke defineres som værende hjemløse. Det kan der være flere årsager til. F.eks. er kvinder, som er midlertidigt indskrevet på krisecentre på grund af vold, trusler om vold eller krise i relation til familie- og samliv (efter Servicelovens §109), lovgivningsmæssigt differentieret fra borgere med særlige sociale problemer, som ikke har eller ikke kan opholde sig i egen bolig, og som derfor skal tilbydes midlertidig boform (efter Servicelovens §110). Forskning har imidlertid påvist klare forbindelser mellem vold i hjemmet og kvinders hjemløshed på tværs af Europa (Bretherton, Benjaminsen og Pleace 2016:88) inklusiv i Danmark (Järvinen 1993). Dette kan betyde, at krisecentre huser nogle kvinder, som ellers ville befinde sig i en hjemløshedssituation. Såfremt kvinder på krisecentre blev inkluderet i VIVEs opgørelser, ville det således rykke på både antal og kønsfordelingen.

Endelig fortæller tallene i de nationale kortlægninger os ikke om de bagvedliggende historier og erfaringer. Tal er vigtige, men for en nuanceret forståelse af hjemløshed i Danmark bør de akkompagneres af kvalitativ forskning. Ifølge Nicholas Pleace (2016) vil dette også styrke kortlægninger af hjemløshed, idet længerevarende og kvalitativ forskning kan give et bedre indblik i mønstre og eksempelvis pege på, hvor man skal kigge efter hjemløse kvinder henne. Desuden kan vi bedre målrette tilbud, når vi ved mere om dynamikkerne i kvinders hjemløshed, ligesom en bedre infrastruktur af tilbud vil skabe bedre infrastruktur for dataindsamling generelt (ibid.:122-123).

I det følgende præsenteres nogle af de indsigter om hjemløse kvinder i Danmark, som er blevet frembragt gennem kvalitativt orienterede undersøgelser. I den forbindelse inddrages perspektiver og pointer fra den internationale forskning.

1.2 SYNLIGGØRELSEN AF KVINDER I HJEMLØSHED

I 1990'erne begyndte man i det danske samfund at tale om en ny hjemløshed i form af unge, kvinder, sindslidende og migranter. Disse subgrupper opsogte i højere grad institutionerne, som – forlød det – var vidne til et fald i antallet af det mere traditionelle forsorgsklientel: de ældre, alkoholiserede mænd (Christensen og Koch-Nielsen

2007:8). I takt med at ideen om den såkaldt nye hjemløshed fik momentum, opstod et fokus på kvinders hjemløshed med bl.a. et forskningsseminar dedikeret til emnet (Schütten og Hvidtfeldt 1992), en national statusrapport vedrørende hjemløse kvinder for FEANTSA (Koch-Nielsen et al. 2000) samt hjemløsestudier, som indeholdt analyser af kønsforskelle (Stax 1999; Brandt 1992b). I samme periode udførtes de til dato to primære, kvalitative forskningsprojekter i Danmark med et specifikt fokus på kvinders hjemløshed, nemlig Margaretha Järvinens *De nye hjemløse* fra 1993 og Catharina Juul Kristensens *Nye fattige* fra 1994. De to værker baserer sig begge på længerevarende projekter og empirisk materiale indsamlet via kvalitative interviews med hjemløse kvinder og socialarbejdere. De forholder sig imidlertid forskelligt til årsagen til stigningen i registreringer af hjemløse kvinder. Kristensen (1994) læner sig til dels op ad den internationale forskningslitteraturs fokus på en feminisering af fattigdom, som henviser til en stigende andel af kvinder blandt gruppen af fattige voksne, som er forbundet med en vækst i antallet af enlige, kvindelige forsørgere med børn (ibid.:73-74). Kristensens bud på stigningen i antallet af synligt, hjemløse kvinder i Danmark relaterer hun til social belastning og relativ fattigdom på den ene side og en kulturel forvirring på den anden side (ibid.:133). Ideen om feminiseringen af fattigdom er dog blevet afvist som gældende i en dansk kontekst med henvisning til det danske, veludbyggede velfærdssystem (Munk, Koch-Nielsen og Raun 2001; Järvinen 1993).² Järvinen argumenterer således for, at den (daværende) demografiske udvikling på hjemløseområdet nærmere skal ses som et resultat af ændringer i institutionsstrukturen, hvor nye institutioner henvender sig til grupper (herunder kvinder), som ikke tidligere har været defineret som hjemløse.

Den begyndende synliggørelse af hjemløse kvinder, som opstod i 1990erne, slog fast, at kvinders erfaringer med hjemløshed afviger fra mænds. Den har imidlertid ikke affødt noget kontinuerligt fokus på hverken kvinder eller køn i kvalitativ hjemløseforskning, og der findes ikke mange nutidige undersøgelser om hjemløse kvinder i Danmark (Kristensen 2012:57; Kirk 2011:10).

En håndfuld danske specialer har undersøgt kønsperspektiver i det sociale arbejde samt hjemløse kvinders erfaringer på hjemløseinstitutioner og i samfundet generelt (Nielsen, Hansen og Larsen 2010; Jensen og Sørensen 2011; Mohr, Kieffer og Schmidt 2017). Dertil har særligt to aktører rettet opmærksomhed på kvinder og køn på udsatte-området. Den ene er KABS, som i 2007 søsatte *Projekt Kvindeuddannelse*, der havde til formål at undersøge kvindespecifikke problematikker og foreslå kvindeorienterede behandlingstilbud for stofbrug, der tog højde for målgruppens ønsker og behov (Ludvigsen og Lydolph 2007; Lydolph 2010). Den anden aktør er Rådet for Socialt Udsatte, som i 2016 udgav to rapporter om hhv. udsatte grønlandske kvinder (2016b) og socialt udsatte kvinder i Danmark (2016a), der begge inkluderer kvinder med hjemløseerfaring. En af de centrale pointer, som er blevet fremhævet i disse undersøgelser, er, at arbejdet med socialt udsatte i Danmark traditionelt ikke er kønsdifferentieret, hvorfor sociale indsatser som udgangspunkt tilbyder mænd og kvinder det samme. Mænd er generelt overrepræsenteret blandt grupper af mennesker, der opfattes som socialt udsatte i samfundet (Brandt 2010), herunder brugere af både hjemløsetilbud samt stof- og alkoholbehandlingstilbud.

² I den forbindelse er det dog relevant at nævne, at Rådet for Socialt Udsatte for nylig har fremhævet, at de seneste reformer af kontanthjælpen i kombination med manglen på billige boliger vanskeliggør huslejebetaling for mange husstande (også dem med børn) og kan betyde en større risiko for flere hjemløse over tid (Rådet for Socialt Udsatte 2017:54-55).

³ KABS er Storkøbenhavns misbrugscenter, som leverer stofbehandling til flere kommuner (www.kabs.dk).

Dette kan have indflydelse på institutionernes kultur og virke, som dermed skabes på mændenes præmisser og risikerer at overse kvinders behov (Rådet for Socialt Udsatte 2016a:12–13; Ludvigsen 2009, 2010).

Ifølge Järvinen har institutionsudviklingen på hjemløseområdet dog ikke været kønsneutral, i og med at 1980ernes socialpolitiske fokus på kvindevold og fattigdom resulterede i oprettelsen af specialiserede tilbud til kvinder og familier (Järvinen 1993:71). I dag findes der ligeledes kønsspecifikke tilbud til gruppen af socialt udsatte, inklusiv de hjemløse, med bl.a. kønsopdelte herberger og væresteder. I en midtvejsevaluering af Café Klare, som er en natcafé for kvinder på Vesterbro i København med sovepladser og rådgivning i dagtimerne, fremgår det desuden, at medarbejderne er opmærksomme på kønnede roller, som deres brugere både påtager sig og tildeles i det sociale system (Kirk 2011:19). Fra anden side fremhæves det imidlertid, at størstedelen af aktørerne på hjemløseområdet har prioriteret at udbyde universelle, kønsneutrale tilbud og tilbud, som er tilpasset majoriteten i brugergruppen, det vil sige de hjemløse mænd. I en artikel omhandlende tilblivelsen af netop Café Klare, fremgår det eksempelvis, at ideen om oprettelsen af skærmede nattilbud for hjemløse kvinder har mødt kritik fra aktører på området, som bl.a. har stillet spørgsmålstegn ved nødvendigheden (Kristensen 2012:67).

Negligeringen af hjemløse kvinder og deres problemer og behov på *dele* af hjemløseområdet er også i den internationale forskning blevet knyttet til kvinders grad af synlighed i hjemløsemiljøet (Edgar og Doherty 2001). Hjemløshed blandt kvinder er især blevet fremhævet som privat og skjult i modsætning til en mere offentlig og synlig hjemløshed blandt mænd. Cecilia Löfstrand og Deborah Quilgars har identificeret tre tilbagevendende forklaringer på dette i den offentlige, professionelle og akademiske diskurs i Europa. For det første registreres nogle kvinders hjemløshed ikke, fordi de i højere grad end mænd opholder sig eller overnatter midlertidigt hos venner, slægtninge og mandlige bekendtskaber. For det andet forsøger kvinder ofte at skjule deres hjemløshed, og man ser dem derfor ikke så let. For det tredje må kvinder leve på mænds vilkår på f.eks. herberger, hvorfor deres behov ikke imødekommes og erkendes (Löfstrand og Quilgars 2016:61). I dette perspektiv manifesterer hjemløse kvinders usynlighed sig både i praksis og på et teoretisk plan.

Mens der i Danmark er kommet en vis politisk såvel som socialfaglig og forskningsmæssig anerkendelse og prioritering af kvinders hjemløshed, er der altså stadig et behov for en synliggørelse af hjemløse kvinder. Ligesom der i øvrigt kan være et behov for synliggørelse af mænds og andre kønsidentiteters særlige behov. Löfstrand og Quilgars (2016) påpeger imidlertid, at kvindespecifikke tilbud i sig selv ikke er nok. De advarer om, at kønsspecifikke politikker og tilbud kan være præget af stereotype billeder af den hjemløse kvinde, som kan føre til, at kvinder decideret undgår eller forlader sociale tilbud (ibid.:63). Politikere, praktikere og forskere må derfor være forsigtige med, *hvordan* hjemløshed blandt kvinder fremstilles og dermed gøres synlig (ibid.:67). I det følgende redegøres for og diskuteres, hvordan perspektiver på hjemløse kvinder kan være farvet af stereotype eller unøjagtige forestillinger og billedsprog.

1.3 KØNSSTEREOTYPER OG HJEMLØSETROPER – IMPLIKATIONER FOR PRAKSIS

Selvom historien om den hjemløse kvinde har en vis nyhedseffekt i det danske mediebillede, er den kvindelige hjemløshed forblevet uklar i konturerne og omgives af en del mystik (Järvinen 1993:58,72). Dette hænger først og fremmest sammen med begrænset viden, men forskning har også fremhævet, at den kvindelige hjemløshed betyder noget andet for samfundet, end den mandlige gør. Ifølge journalist Stephanie Golden skaber den hjemløse kvinde ubehag, fordi hun ikke kan kategoriseres. Der eksisterer ingen kategori for en kvinde uden en familie eller et hjem (Golden 1992:5), idet kvinder traditionelt er blevet forbundet med familien, det hjemlige og private (Watson 1999:84). Når ideer om kvinden, familien og hjem er så tæt forbundne, om end i mindre grad end for 30 år siden på grund af den delvise opløsning af traditionelle familiestrukturer, bliver kvinde-uden-hjem en anomali (Löfstrand og Quilgars 2016:47) eller en afvigende Anden (Wardhaugh 1999).

De kulturelt funderede forestillinger om, at kvinder ikke "hører til" på gaden, aktiverer vores alarmklokker, når vi møder en hjemløs kvinde. Måske derfor synes hjemløse kvinder i højere grad end deres mandlige modstykker at være tilskrevet en særlig sårbarhed i det sociale system? Med udgangspunkt i en amerikansk, urban kontekst har antropologen Joan Passaro fremhævet, at den hjemløse kvinde af samfundet betragtes som apoteosen – den højeste fremtrædelsesform - af Kvinde: hun er afhængig, sårbar og bange. I mødet med det sociale system anses hjemløse kvinder derfor i højere grad end mænd som "værdige" modtagere af hjælp (Passaro 1996:2). På baggrund af undersøgelser i hjemløshed i Norge påpeger en forskergruppe, at mens hjemløse mænd ofte fremstilles som aggressive og dominante af hjælpeapparatet, forstås hjemløse kvinder omvendt som udsatte ofre. For at få hjælp må mange kvinder tilpasse sig, dæmpe deres udtryk og nærme sig den normative kvindelighed, hvor offerpositionen indgår. Forskerne skriver eksempelvis, at hjemløse kvinder lægger vægt på at bevare roen samt være kontrollerede og beherskede som en måde at forholde sig til hjælpeapparatet (Breivik et al. 2008:242–43).

Vender vi blikket mod Danmark, har litteraturgennemgangen i nærværende undersøgelse ligeledes identificeret et fokus på sårbarheder og offerpositioner blandt udsatte og hjemløse kvinder. Særligt hjemløse kvinders mulighed for at tilbyde sex som modydelse til en seng for natten er i den danske debat og litteratur blevet fremhævet som et alvorligt kønsspecifikt problem (Kristensen 1994, 61; Holst 2017; Rådet for Socialt Udsatte 2016b). At sex for nogle kvinder kan være eneste eller nærmeste vej til et tag over hovedet, er en alvorlig problematik. Men hvis det reduceres til en fortælling om hjemløse kvinder, som overlever ved at underkaste sig mænd, kan forskere, praktikere og politikere risikere at overse de omstændigheder, motivationer, strategier og forhandlinger, som er en del af disse fænomener. Desuden fikserer det let alle hjemløse kvinders romantiske relationer i en unuanceret udnyttelseskontekst. Det bidrager til diskursen om den udsatte kvinde som offer, og derudover kan fortællingen præge de øjne, der møder målgruppen i det sociale system. Således beretter en af de hjemløse kvinder, som Järvinen har interviewet,

om forudindtagede forestillinger blandt personalet på et botilbud, vedrørende kvindens relationer til stedets mandlige beboere: "Og det er ikke noget med, at mændene har udnyttet mig eller noget som helst, som personalet gerne vil have det til en gang imellem. Men det har de ikke." (Järvinen 1993: 207). Et stereotypet billede af hjemløse kvinder kan resultere i, at de bliver anset som havende behov, der fordrer, at de må underkaste sig særlige regler og reguleringer (Löfstrand and Quilgars 2016:62) på botilbud og væresteder, eller, som Breivik et al. (2008) som nævnt fremhæver, være afdæmpede og påtage sig en offerrolle for at få hjælp. Kulturspecifikke definitioner og billeder af køn og af hjemløshed har magt, og det er vigtigt ikke at konstruere ét billede af hjemløse kvinder (Löfstrand og Quilgars 2016, 66). Som Rådet for Socialt Udsatte (2017:38) skriver vedrørende udsatte kvinder, er nuancer vigtige, og: "Derfor kan man heller ikke bare konkludere, at alle kvinder er sårbare og svage og kan lide at strikke [...] Hvis man uden videre antager det, er man med til at reproducere nogle stereotyper, som begrænser mennesker."

I forlængelse heraf melder spørgsmålet sig, hvorvidt og hvordan der i det danske sociale system ligeledes er tilstrækkelig opmærksomhed på at støtte hjemløse kvinders positive samliv og seksualitet. Flere udenlandske undersøgelser har bemærket, at hjemløse kvinder efterlyser botilbud for par, hvor de kan vedligeholde parforhold (Mina-Coull og Tartinville 2001:149; Mayock, Parker og Sheridan 2015: 37; Breivik et al. 2008:242). Et studie fra Orlando i Florida fremhæver dog, at forskning i hjemløshed generelt har negligeret hjemløse menneskers kærlighedsliv (Rayburn og Corzine 2010). De få studier, som behandler kærlighed, dating og sex blandt hjemløse mennesker, fokuserer på problemer frem for fordelene ved sådanne relationer (ibid.:758). Fra det pågældende studie, hvor både hjemløse mænd og kvinder blev interviewet, lyder argumentet, at parforhold blandt hjemløse personer på mange måder er lig dem blandt personer i bolig, men at de afviger grundlæggende, fordi de praktiseres i det offentlige rum. I forlængelse heraf foreslås bl.a. et øget fokus på relationer mellem mennesker og en anerkendelse af deres fordele som en nyttig tilgang på hjemløseinstitutioner (ibid.:764;769-770). Samme anbefaling blev i øvrigt italesat af deltagere på en workshop med titlen "Hjemløse kvinders mænd" på et seminar i 1992 om hjemløse kvinder i Danmark (Schilling 1992).

En anden tematik, som ifølge forskningen er viklet ind i kulturelt funderede, kønsspecifikke forestillinger, er forældreskab. Engelske Val Gillies (2007) har peget på, at ideer om moderskab stadig er tæt forbundet med kulturelle antagelser om essens, biologi og ansvar, hvorfor alle kvinder til en vis grad defineres i relation til moderskab. Og selvom der i vor tids samfund er en øget opmærksomhed på mænds rolle i opfostring, er omsorg for børn også stadig en kønnet praksis, idet mødre ofte har det primære ansvar for børn (ibid.:9-10). Forskning i hjemløshed blandt kvinder har derfor også behandlet moderskab som en væsentlig, kønsspecifik dimension inklusive graden af beskyttelse, som forskellige velfærdsstater tilbyder mødre, der konfronteres med hjemløshed. Ifølge Bretherton, Benjaminsen og Please (2016) reagerer velfærdsstater på tværs af Europa på kvinders hjemløshed inden for rammer, der stadigvæk definerer kvinder i forhold til deres rolle som mødre og omsorgsgivere. Socialdemokratiske velfærdsstater, inklusiv den danske, tilbyder eksempelvis betydelig støtte til en-

lige mødre såsom gratis børnepasningsordning (ibid.:86) eller akutboliger (Munk, Koch-Nielsen og Raun 2001:119). Omvendt kan velfærdsstater tilbagetrække betinget støtte til mødre, som vurderes uegnet til at tage sig af deres børn, hvilket kan betyde et betydeligt tab af velfærdsydelse for kvinder, som får frataget ansvaret for deres børn i anbringelsessituationer (Bretherton, Benjaminsen og Pleace 2016:87). Det er således mødres daglige omsorg for børn, ikke moderskabet, som er den afgørende faktor for støtte, herunder at blive hjulpet i bolig (Löfstrand og Quilgars 2016:59). Forskning fra Irland og England vidner desuden om, at hjemløse kvinder, som er adskilt fra deres børn, oplever det som yderst smertefuldt, men at de ofte må håndtere adskillelsen og følelserne, der knytter sig hertil, med begrænset eller ingen støtte. Studierne fortæller også, at kvindernes potentielle familiestatus ikke bliver set eller anerkendt i systemet (Mayock, Parker og Sheridan 2015:36; Reeve, Casey og Goudie 2006:5; Hutchinson, Page og Sample 2014:15). Dette peger på, at hjemløse kvinder, som er adskilt fra deres børn, udgør en gruppe, hvis behov for at være mødre og drage omsorg kan være overset.

Et tredje forhold, som af fagfolk og forskere er blevet fremhævet som et kønsspecifikt problem, er, at kvinder er dygtige til at skjule deres hjemløshed. Ved bl.a. at opretholde et pænt og velsoigneret ydre kan hjemløse kvinder leve med komplekse og behandlingskrævende problemstillinger i lang tid, før de får hjælp. Dette perspektiv kommer til udtryk i en dansk hjemløse-trope, hvilket fremhæves i et nyligt speciale fra Aalborg Universitet omhandlende hjemløshed blandt kvinder i Danmark, hvor Mohr, Kieffer og Schmidt (2017) undrer sig over en særlig italesættelse af hjemløse kvinder, som de har mødt hos socialarbejdere. I flere af deres interviews med gadeplansmedarbejdere og væresteds-ansatte udtales ideen, at *kvinder krakelerer indefra og ud*, som henviser til, at hjemløse kvinder, modsat mænd, ofte skjuler deres sociale problemer (ibid.:97). Forfatterne af specialet ser vendingen som udtryk for et stereotyp billede på den hjemløse kvinde, der ikke stemmer overens med den kompleksitet, som de finder, knytter sig til den kvindelige hjemløshed, og som de ligeledes hører fra de fagprofessionelle (ibid.:99). Specialeforfatterens undren udgør en interessant kritik.

Litteraturgennemgangen i indeværende projekt har ligeledes erfaret, at vendingen udtales af forskellige aktører på hjemløseområdet (Rådet for Socialt Udsatte 2016a:68; Riedel 2017; Petersen 2014:4; Madsen 2017). Formuleringens gennemslagskraft beror formentligt på, at den med meget få ord beskriver et kompliceret forhold, og at den samtidig skaber et stærkt, sprogligt billede af den hjemløse kvinde. Denne hjemløse-trope er således angiveligt effektiv, også som en slags rettesnor i det sociale arbejde, men den har også en række problemer. For det første kan den være misvisende og potentiel skadelig for praksis, da dens negative billedsprog udtrykker en underminering af de ressourcer, det indebærer at sikre et fysisk ydre, som lever op til standarden for "normal". Det kan derfor medvirke til en entydig eller forvrænget opfattelse af de kvinder, som praktikerne møder i deres arbejde, som nogen der skal "fikses" (Löfstrand og Quilgars 2016:62). Dertil udtrykker sætningen, at man ikke altid kan se på kvinder, at de er hjemløse eller kæmper med forskellige problematikker; men hvordan ser hjemløshed samt sociale, psykiske og fysiske udsathed da ikke ud? Og bør fokus i højere grad være på at identificere

andre markører? For det andet forstærker sætningen den offergørende diskurs om den hjemløse kvinde, i takt med at den citeres i rapporter, artikler og på slide-shows. Sætningen *kvinder krakelerer indefra og ud* er et eksempel på, at selv når kvinder udviser styrke og handlekraft, bliver de hurtigt hevet tilbage i en forståelsesramme, som fremstiller dem som særligt sårbare.

KAPITEL 2

KAPITEL 2: METODE

Forskningsprojektet er tilrettelagt dels som et litteraturstudie, dels som en kvalitativ undersøgelse blandt en gruppe kvinder, som befinder sig i en hjemløshedssituation i Danmark. Litteraturstudiet har fungeret som baggrundsviden og inspiration til designet af den kvalitative undersøgelse. Undersøgelsen er dog eksplorativ i sin form, fordi det sikrer en fleksibilitet, der har gjort det muligt at forfølge nye spørgsmål i takt med, at de melder sig. Udgangspunktet har været et ønske om at få et bedre og mere nuanceret kendskab til kvinders mangfoldige erfaringer med hjemløshed i en dansk kontekst. Dette kapitel beskriver den kvalitative undersøgelses metodiske design og præsenterer gruppen af kvinder, som har informeret projektet.

2.1 ADGANG OG REKRUTTERING

Sideløbende med litteraturstudiet begyndte processen med at få kontakt med og adgang til undersøgelsens målgruppe. Målet var at samle en gruppe deltagere blandt primært danske kvinder, der befandt sig i varierende hjemløshedssituationer og i forskellige dele af landet, og som havde lyst til at dele egne erfaringer. Til at begynde med blev opslag, som informerede om undersøgelsen samt efterlyste deltagere, uddelt til forskellige aktører på hjemløseområdet i København, som blev bedt om at hænge opslagene op på synlige steder, hvor deres brugergruppe færdes. Strategien viste sig dog ikke at bære frugt. Selvom en fagperson fortalte, at vedkommende havde kopieret opslaget flere gange, fordi samtlige "snip" med kontaktoplysninger var blevet revet af, var der ingen, som henvendte sig til rapportens forfatter. En mere bredspektret rekrutteringsindsats blev nu igangsat. Rapportens forfatter opsøgte kvinder på gaden samt på Facebook, kontaktede foreninger, organisationer, væresteder, natcafeer og herberger og forhørte sig om muligheden for at komme på besøg, eller om de pågældende aktører kunne formidle kontakt til hjemløse kvinder. Denne fremgangsmåde, hvor deltagere blev søgt på forskellige planer, viste sig fordelagtig og resulterede i en bredt sammensat og geografisk spredt gruppe af hjemløse kvinder, som beskrives i afsnit 2.4.

At tage kontakt til aktører på hjemløseområdet udgjorde et vigtigt metodisk skridt, idet de fungerede som 'gatekeepers', der kunne give en formel adgang til dele af målgruppen (Agar 1980). Nogle af disse aktører kontrollerede og kunne dermed invitere rapportens forfatter inden for i fysiske miljøer, hvor hjemløse kvinder opholdt sig. Andre var i deres arbejdsfunktion en betroet person blandt enkelte eller grupper af hjemløse og kunne således opfordre kvinder til at deltage.

Rekrutteringsprocessen har dog været kontinuerligt udfordret. For det første var det en gang imellem en barriere, når en fagperson medierede kontakten til en kvinde, idet det betød, at kontakten også afhang af den pågældende fagpersons tid og prioritering af opgaven. For det andet har rapportens forfatter talt med flere potentielle deltagere, som indledningsvis har sagt ja til at mødes, men som efterfølgende har sagt nej, fordi de ikke kunne overskue det, havde det skidt eller blot ikke mødte op til aftaler. En fundamental præmis for projektet har været ikke at belaste målgruppen, hvorfor rapportens forfatter heller ikke har presset på i disse tilfælde.

En væsentlig metodisk pointe består i, at kvinderne, som har informeret denne undersøgelse, kun udgør et udsnit af gruppen af hjemløse kvinder i Danmark. Det har været et mål at opnå en diversitet i deltagergruppen, men selvom kvinderne i undersøgelsen vel at mærke danner en mangfoldig gruppe, indgår hverken alle alderskategorier, geografiske placeringer eller hjemløshedssituationer. Undersøgelsens resultater kan således ikke siges at være repræsentative for hele gruppen. De udgør et kvalitativt nedslag og kan derfor blot pege på *nogle* af de vilkår, problematikker og erfaringer, som gør sig gældende for hjemløse kvinder.

2.2 OBSERVATIONER, SAMTALER OG INTERVIEWS

Den kvalitative undersøgelse blev udført i perioden fra januar til midten af maj 2018 og baserer sig på samvær og interviews samt observationsstudier på gaden, natcafeer og i botilbud. Rapportens forfatter gik i denne periode ture på gaden i København med sin notesbog. Hun opsøgte togstationer og biblioteker, satte sig på bænke i parker og på pladser for at skærpe blikket for de fysiske præmisser for hjemløse personer, der opholdt sig her, og for at observere hjemløse kvinders færden disse steder. Det resulterede bl.a. i kontakt med enkelte kvinder, hvoraf én senere blevet interviewet, og det gav et indblik i deres positionering og bevægelser på gaden. Disse møder var dog sporadiske og udfordrede af, at rapportens forfatter ikke altid kunne fastslå, om en kvinde var hjemløs eller ej. Observationer i forbindelse med besøg på to natcafeer og fem botilbud var mere intense, idet hjemløse kvinder her var samlet på ét sted. Rapportens forfatter skrev feltnoter, som beskrev, hvordan kvinderne interagerede med de fysiske rammer og sociale rum, herunder kontakten med personalet. Disse besøg gav et kendskab til forskellige overnatnings- og botilbud, hvoraf nogle var kønsopdelte, samt en mulighed for at tale med kvinderne om, hvordan de oplevede de pågældende steder. Eksempelvis blev nogle botilbud beskrevet som langt mindre usikre og kaotiske end andre gjorde. Det var især dem, som lå udenfor de store byer, eller hvor der var færre beboere. Samtidig gav længerevarende besøg på natcafeerne og et botilbud anledning til samvær og uformelle samtaler med kvinder.

De mere formelle interviews med hjemløse kvinder foregik på cafeer, et bibliotek, værelser på herberger samt andre bo- og behandlingstilbud og en enkelt gang i en kvindes nye lejlighed. I nogle tilfælde forsatte kontakten og samtalen efter interviewets afslutning over Facebook eller via SMS og e-mails. Interviewene varede mellem 45 minutter og tre timer, de fleste en time til halvanden, og alle blev optaget med

diktafon. Interviewene var nøje forberedt før hvert møde, og der var udarbejdet en spørgeguide, som til dels var inspireret af indsigterne fra litteraturstudiet. Spørgeguiden blev dog modificeret fra gang til gang, idet interviewererne kunne bringe nogle af de emner i spil, som var blevet italesat i det foregående interview. Interviewene var semistrukturerede, hvilket vil sige, at de var planlagt med en række temaer, som skulle dækkes, mens de samtidig var åbne for ændringer, således at interviewpersonernes svar kunne forfølges med uddybende spørgsmål (Kvale 1997).

I tilrettelæggelsen af undersøgelsen har der været fokus på at udforske kvindernes egne fortællinger om deres erfaringer med hjemløshed. Kvindernes beskrivelser af deres vilkår samt konkrete situationer er derfor ikke krydsrefereret med eksempelvis kommunale procedurer eller personaler og familiemedlemmers udlægninger. På samme vis blev der heller ikke stillet spørgsmålstejn ved kvindernes argumentation og refleksioner. For at opnå flere perspektiver og en mere nuanceret forståelse af de temaer, som kom til udtryk i kvindernes beretninger, blev disse bragt op i interviews og samtaler med fagpersoner, der i deres daglige arbejde har kontakt med mennesker i en hjemløshedssituation samt repræsentanter fra personalegrupper på natcafeer og bo- og behandlingstilbud. I disse interviews var fokus desuden på de pågældende fagpersoners arbejde med hjemløse personer i almindelighed og kvinder i særdeleshed, samt hvorvidt og hvordan de reflekterede over køn i deres daglige arbejde.

I alt er der udført semistrukturerede, bandede **interviews med 10 kvinder**, hvoraf én kvinde er blevet interviewet flere gange. Derudover har **yderligere 11 kvinder deltaget i projektet** gennem kortere eller længerevarende samtaler, hvor nogle blev nedfældet i en notesbog mens andre forløb som mere uformel snak. Samvær med flere andre kvinder i forbindelse med besøg på natcafeer og botilbud har også informeret undersøgelsen. Endelig er der blevet udført **8 interviews med fagpersoner**, der blev optaget på diktafon, ligesom rapportens forfatter også har ført samtaler med personalet på de besøgte natcafeer og botilbud.

Alle personer, der har deltaget i undersøgelsen via interview eller samtaler, er blevet informeret om formål, design og endelige formidlingsprodukt. Det var særligt afgørende at sikre, og i mødet med kvinderne, understrege deres anonymitet i undersøgelsen, dels for at beskytte dem, dels som led i at etablere en atmosfære, hvor de følte sig trygge nok til at kunne tale åbent om oplevelser og følelser. Derfor blev samtlige interview med kvinder, som var optaget med diktafon, transskriberet af rapportens forfatter med brug af pseudonymer. Særligt sårbare oplysninger er desuden enten udeladt fra rapporten, og har i stedet indgået som baggrundsviden, eller de er frakoblet en specifik interviewperson. Både de deltagende kvinder og interviewede fagpersoner er anonymiseret i rapporten, hvilket er gjort på baggrund af overvejelser om at beskytte dem som individuelle personer og medarbejdere og for at undgå at kompromittere deres daglige arbejde.

2.3 PRÆSENTATION AF KVINDERNE

I det følgende præsenteres gruppen af kvinder, som har deltaget i undersøgelsen. Det er både de kvinder, som er blevet interviewet mere formelt, samt dem, som har informeret projektet igennem samtaler. Det er vigtigt at understrege, at denne karakterisering af kvinderne ikke skal forstås som en forklaring på, hvorfor de er blevet hjemløse. Nedenstående beskrivelse er blot et lille indblik i diversiteten og fællestræk i gruppen af deltagere.

Kvinderne er mellem 20 og 65 år gamle, der er dog en overvægt i aldersgruppen 40-49 år. Langt hovedparten er danske statsborgere, og de er født og opvokset i Danmark. To har grønlandsk baggrund, og fire kvinder med hhv. vestafrikansk, svensk, polsk og rumænsk baggrund har ligeledes informeret undersøgelsen. Fælles for dem alle gælder, at de lever i Danmark og har gjort det i en længere periode. To transkvinder indgår i undersøgelsen, og de opholder sig begge på afskærmede §110-tilbud for kvinder.

Kvinderne befinder sig på tidspunktet for undersøgelsens udførelse forskellige steder i landet, hhv. i Region Midtjylland, Syddanmark, Sjælland og Hovedstaden. Kvindernes hjemløshedssituation varierer betydeligt; nogle bor på herberger eller andre bo- og behandlingstilbud, andre sover eller tilbringer natten på natcafeer, enkelte overnatter hos venner eller familiemedlemmer, og én kvinde har et hjem, men opholder sig på gaden det meste af tiden. To kvinder er inden for de sidste 2 ½ år kommet i egen bolig.

Nogle kvinder har fortalt om deres barndom, og på nær én beretter de alle om en vanskelig opvækst i udfordrede familier eller på børnehjem og opholdssteder. De henviser til en skilsmisse, en forælders alkoholforbrug eller psykiske lidelser samt vold i hjemmet som vilkår, der har skabt utryghed i barndommen. Flere kvinder beskriver en opvækst hos en mor, som af forskellige årsager har haft det svært, hvor relationen har været konfliktfyldt og båret bræg af morens manglende overskud til at tage sig af og drage omsorg for sine børn. Nogle fortæller eksempelvis, at de har måtte tage sig af mindre søskende fra en tidlig alder. To kvinder har fortalt, at de har været udsat for seksuelle overgreb som børn, begået hhv. på et børnehjem eller af en bekendt uden for hjemmet.

Nogle kvinder har tidligere levet i bolig med ægtefæller eller kærester, fået børn og er blevet hjemløse efter (om end ikke nødvendigvis som følge af) en skilsmisse. To kvinder har forladt voldelige parforhold. Fire kvinder er i faste parforhold. En stor del af kvinderne er mødre, og de fleste har kontakt til deres børn. Tre kvinder har på tidspunktet for undersøgelsen børn, som enten er anbragt eller lever hos en far, resten har voksne, udeboende børn. Fem kvinder fortæller dog om tidligere at have overdraget ansvaret for mindreårige børn til et andet familiemedlem eller en plejefamilie i forbindelse med, at de mistede deres bolig.

Mens én yngre kvinde er i arbejde, modtager størstedelen af kvinderne enten kontanthjælp, førtidspension eller integrationsydelse på tidspunktet for undersøgelsen. Et par kvinder modtager offentlig ydelse fra et andet land. Én kvinde står uden økonomisk grundlag.

De fleste af kvinderne har eller har tidligere haft et stort forbrug af alkohol eller hash, som flere af dem beskriver som en form for selvmedicinering af arbejdsskader, psykiske udfordringer og ondt i livet. Tre kvinder er nuværende eller tidligere stofbrugere, hvoraf én er i substitutionsbehandling.

Med den mangfoldige gruppe af deltagere i undersøgelsens kvalitative del således groft skitseret præsenterer de følgende tre kapitler undersøgelsens resultater.

KAPITEL 3

KAPITEL 3: KVINDERS BEVÆGELSER GENNEM U/SIKRE SITUATIONER - PÅ GADEN

I dette kapitel udfoldes hverdagen 'på gaden' for de hjemløse kvinder, som har deltaget i undersøgelsen. Med udgangspunkt i dagligdagens gøremål skildrer kapitlet, hvordan kvinderne forholder sig til og bevæger sig for at overkomme den belastning, det er ikke at have en bolig. At sikre hygiejne, søvn og sikker opbevaring af ejendele kan præsentere enorme praktiske udfordringer for kvinderne, og tryghed kan være en følelse, som de må forhandle sig til. Hjemløshed er "hard living", som den amerikanske antropolog Elliot Liebow (1993) beskriver det. Alligevel formår kvinderne at få opfyldt særlige behov eller at gøre livet bare lidt mere udholdeligt ved at lægge planer, træffe valg, handle og tage imod hjælp. Kapitlets nedslag i kvindernes mangfoldige færden gennem hjemløshed udgør temaer, som er gået igen i interviewene.

3.1 EGENOMSORG

Det er en kølig februar-morgen, og brugerne af natcafeen for kvinder er så småt ved at vågne og forbereder sig på at skulle udenfor igen. De går i bad, kaster vand i hovedet ved håndvasken og børster tænder. Nogle af dem stiller sig foran spejlet, reder deres hår og lægger make-up. Andre drikker kaffe, spiser morgenbrød, og to kvinder sidder i sofaen og læser avis. Lena kommer ud fra bruseren med et tørklæde bundet om kroppen. Hun beder personalet om lidt olivenolie på en serviet og kommer så hen til mig og fortæller, at hun er lidt øm omkring næsen. "Forstår du, olivenolien har samme effekt som creme" siger hun, mens hun stille og roligt og i cirkelende bevægelser smører olie på næsen.

(feltnoter, februar 2018)

En stor del af kvinderne, som har informeret denne undersøgelse, giver udtryk for, både eksplicit og nonverbalt, at det betyder noget at kunne tage sig af sig selv. De farver hår, spiser vitaminpiller, efterstræber renlighed, forsøger at dyrke motion og går op i at få noget at spise, nogle at kunne lave maden selv, samt hvad de har på. Andre har svært ved at varetage en egenomsorg, for det kan være en energikrævende eller uoverskuelig proces, hvis man ikke har et hjem eller måske ikke kan opholde sig i det. Hjemløshed kan transformere banale hverdagshandlinger til enorme udfordringer.

Det at gå på toilettet eller opretholde en personlig hygiejne kan være besværligt for både mænd og kvinder, der lever eller dagligt opholder sig på gaden, hvor adgang til toilet- og badeforhold kan være ringe, koste penge og i nogle områder

er nærmest ikkeeksisterende. Disse generelle vilkår har også kønsspecifikke udtryk, såsom når kvinder menstruerer eller, som en kvinde påpeger: "vi sidder ned, når vi tisser." Ifølge hende er det vanskeligt at sætte ord på sådanne kvindespecifikke udfordringer, fordi mange af dem er konkrete oplevelser, som erfares, mens man er 'derude'. Eksempelvis kan de fysiske forandringer, som det indebærer at have menstruation, virke uoverskuelige, når nærmeste tilgængelige toilet er langt væk, relevante hygiejneartikler dyre, og muligheder for at vaske sig begrænsede.

Renlighed er i det hele taget et emne, som fylder meget i kvindernes beskrivelser af deres erfaringer med hjemløshed. Charlottes generelle trivsel er f.eks. påvirket af badefaciliteterne på det botilbud, hvor hun bor. Hun oplever, at de ikke bliver rengjort tilstrækkeligt, toilettet er ofte beskidt, og hun føler sig ikke ren, når hun har taget et bad. Margrethe nævner også renlighed som et væsentligt behov. Hun forbinder bl.a. tiden, hvor hun gik rundt på gaden og tilbragte natten på forskellige sofaer, med en frustration over ikke at kunne tage sig af sig selv:

"For mig var det sådan, at selvom jeg var hjemløs, så ville jeg også have rent tøj på og i bad, du ved... ikke være så beskidt."

(Margrethe, 49 år)

For Margrethe havde det derfor stor betydning, da hun en dag blev henvist til en natcafé, hvor dette og andre basale behov blev imødekommet. Udover et sted at sove samt et måltid mad kunne hun få et bad og skifte det tøj, som hun havde gået med i lang tid.

Interviewene vidner om, at andre måder, hvorpå kvinderne har sikret sig et bad, er ved at låne badeværelset hos en bekendt, købe sig adgang (eksempelvis i en svømmehal) eller foretage etagevask på offentlige toiletter.

3.2 MØDET MED DET OMGIVENDE SAMFUND

"Vi er alligevel ikke sådan helt ligeglade med, hvad folk måske tænker om os."

(Helle, 48 år)

Flere af kvinderne er meget bevidste om, hvordan de ser ud, ligesom de er opmærksomme på andres blik på dem. De beskriver betydningen af at være soigneret, men også hvordan de anvender og placerer sig i det offentlige rum i forhold til ikke at træde ud af mængden. De fortæller f.eks., at det at sidde i længere tid på en bænk, være snavset eller at have mange poser signalerer til forbigående, at de er hjemløse. Hvor nogle kvinder bærer synlige markører såsom en Hus Forbi-sælgeruniform, forsøger andre at undgå at blive identificeret som værende hjemløse, og de omtaler det, som at de *skjuler sig* eller *gemmer det*. Behovet for ikke at ligne "en hjemløs person" handler bl.a. om det omgivende samfunds respons. Charlotte beskriver det som krænkende at vise sig som subsistensløs i det offentlige rum. Hun føler, at andre mennesker kigger fordømmende på hende og siger til hende, at hun skal tage sig sammen:

“Det, jeg ofte hører, det er: få dig et arbejde, og du kan bare tage dig sammen, og du kan bare, du kan bare, du kan bare... det bliver jeg træt af, for der er ikke noget, der hedder, du kan bare. Fordi hvis jeg BARE kunne, så havde jeg jo nok gjort det for lang tid siden.”

(Charlotte, 48 år)

At skulle tage sig sammen er netop en formulering, som flere af kvinderne bruger, når de beskriver omverdenens reaktion på deres situation. De oplever at skulle forklare eller forsvare sig, og at det generelt er svært at opnå forståelse fra udenforstående. Rikke reflekterer i det følgende over, hvorfor det er sådan:

“Det er måske... fordi når omverdenen får præsenteret en hjemløs alkoholiker, for bare lige at sætte det klassisk op, så vil du jo ikke umiddelbart se mig for dine øjne, vel? [...] Det er sjældent, at du egentlig tænker på en hjemløs som værende en kvinde.”

(Rikke, 46 år)

Sarah giver på samme måde udtryk for at blive betragtet som værende uden for kategori i mødet med forskellige sociale indsatser, fordi hun er kvinde og hjemløs. Det har fået hende til at føle sig ligegyldig, værdiløs og desuden ekskluderet:

“Jeg føler, at man bliver lukket helt ude af samfundet, at der ikke er noget hjælp at hente nogen steder. Man passer ikke ind nogen steder, fordi man bliver set ned på hele tiden. Det giver en angst. Man ved ikke, hvor man skal gå hen til sidst, fordi man kender ligesom beskeden: at det er ens egen skyld. At man skal tage sig sammen.”

(Sarah, 25 år)

Kvindernes individuelle oplevelser af ikke at blive forstået eller anerkendt som havende legitime problemer anskueliggør kulturelt funderede forestillinger i samfundet, hvori kvinden-uden-hjem bliver en afvigende figur (som beskrevet i kapitel 1). Kvinderne oplever, at de skal forklare, hvorfor de er havnet på gaden, hvorfor de drikker, eller hvorfor de ikke *bare* får et arbejde. Når kvinderne gør en særlig indsats for ikke at blive identificeret som værende hjemløse, handler det altså også om, at de kæmper mod fordomme. I modsætning til ideen om, at kvinder slører deres hjemløshed på grund af skam, kan det betragtes som en bevidst strategi for at undgå hjemløshedens stigma (Thörn 2001, 228).

3.3 UTRYGHED, CHIKANE OG OVERGREB

De kvinder, som lever eller tilbringer mange timer udenfor, eller som i perioder har gjort det, beretter om en utryghed på flere niveauer, og som må antages at gøre sig gældende på tværs af køn. De fortæller, at det er stressende ikke med sikkerhed at vide, hvor de kan overnatte næste nat, eller at de har oplevet at gå langt for et sted at sove, hvorefter de finder ud af, at der ikke er plads, og så må gå et andet

sted hen. De fortæller, at det er koldt, og de fryser, når de opholder sig mange timer udenfor. De beskriver at være vågnet op en morgen på en natcafé, og så har nogen taget deres sko, eller at deres sovepose er blevet stjålet i den park, hvor de har lagt sig, mens de er gået lidt væk for at tisse. De frygter desuden, at forbigående vil gøre dem fortræd, urinere på dem eller sparke til dem, når de overnatter i det offentlige rum. Sarah blev smidt ud hjemmefra af sin mor som 12-årig og sov i to måneder på en bænk på togstationer. Hun husker især kulden og desuden frygten for, om der kom nogen:

”Det er koldt. Det giver meget tankemylder, meget angst hele tiden. Kommer der nogen? Kan jeg få lov at sove i fred? Meget uro. Man sover jo ikke rigtig.”

(Sarah, 25 år)

Stress, kulde, risiko for tyveri, frygt for overfald eller en dør, som konstant åbner og lukker ind til sovesalen på natcafeen, er nogle af grundene til, at nogle kvinder i denne undersøgelse har sovet med et halvt øje lukket eller i korte intervaller. En alvorlig konsekvens af dette er bl.a. søvnmangel.

Udover disse forhold, som kan betragtes som værende mere generelle for hjemløse mennesker, giver undersøgelsens deltagere også udtryk for utrygge vilkår, som de selv relaterer til deres køn.

”Men altså som kvinde på gaden, så skal jeg fortælle dig om det. Det er: du er udsat. Og du er meget udsat. Og du skal tænke over hvert af dine gøremål, fordi enten bliver man banket ned, eller også bliver man voldtaget.”

(Katja, 45 år)

Flere af undersøgelsens deltagere udtaler, at de som kvinder er meget udsatte på gaden. Andre mener, at utryghed på gaden er et fælles vilkår på tværs af køn, men at det kan *føles* mere sårbart som kvinde, fordi mænd ofte er fysisk stærkere end kvinder, samt fordi diskurser i samfundet som regel fremhæver mænds overfald mod kvinder (og andre mænd) og ikke omvendt. I relation til deres mandlige fæller på gaden og i institutionerne fremhæver nogle kvinder en utryghed, som beror på, at mændene ofte udgør en majoritet i hjemløsemiljøer. I dette perspektiv betyder den kønsskæve fordeling, at der kan være mere opmærksomhed på den enkelte kvinde fra mændenes side. En kvinde fortæller eksempelvis, at mange af de mandlige beboere holder øje, hver gang der kommer en ny kvindelig beboer til det herberg, hvor hun bor.

Kvinderne beskriver også, hvordan de er blevet ufrivilligt befamlet af fremmede mennesker og har været udsat for grove, verbale overfald på åben gade. Adskillige af kvinderne hæfter sig desuden ved, at de ofte er blevet opsøgt, nogle gange antastet, på gaden med en forventning om, at de sælger sex. Stella solgte i en periode sex på gaden, men hun irriteres over den automatiske forbindelse mellem kvinder og sexarbejde, som hun oplever hersker:

“Lige nøjagtig dér har vi et problem som kvinder. At mændene altid mener, at vi bare kan gå ned og tjene pengene. Hvor jeg synes, at det kan I sgu også selv gøre.”

(Stella, 64 år)

Nogle af kvinderne fortæller, at de har været udsat for voldtægt. Disse overgreb er sket på gaden, på botilbud og i behandlingssystemet, og de er blevet begået af både tilfældige forbi passerende, andre personer i gademiljøet og af ellers betroede myndigheds personer. Overgrebene udgør grænseoverskridende og ekstremt ubehagelige begivenheder i kvindernes erindring, og nogle har svært ved eller slet ikke lyst til at tale om dem. Én kvinde havde en sag kørende på tidspunktet for undersøgelsen. De andre havde ikke anmeldt episoden og havde ikke fået rettidig eller nogen hjælp til at takle oplevelsen. F.eks. besluttede Sarah efter en voldtægt at forsøge at fortrænge hændelsen, da hun vurderede, at det var den hurtigste vej til at komme videre:

“Jeg følte ikke, at folk ville tro på mig, hvis jeg sagde det. Følte ikke tillid til nogen. Følte at alle misforstod det, jeg egentlig prøvede at sige højt. Så det var bare ikke sket. Så var det nemmere at stå op dagen efter og gå igennem endnu en dag.”

(Sarah, 25 år)

De utrygge vilkår og ubehagelige erfaringer, som kvinderne i denne undersøgelse lever under og gør sig på gaden samt i og omkring hjemløsetilbud, har fået nogle af dem til at træffe særlige foranstaltninger. De har fundet sig en makker, som kan være en anden kvinde eller en mandlig bekendt, og i det makkerskab passer de på hinanden. Nogle anskaffer sig en hund, som reagerer, hvis uvedkommende kommer for tæt på. Kvinderne fortæller desuden, at de er opmærksomme på, *hvor* de færdes. Når mørket falder på, går én af kvinderne altid langs kameraerne på herbergsområdet, hvor hun bor, fordi hun er bange for at blive overfaldet eller voldtaget. Andre kvinder har søgt langt væk fra byen for at overnatte i en bil på en mark eller i et telt i en skov, for der kan de som regel være i fred. En anden strategi kan være at låne en sofa hos en ven, bekendt eller fremmed.

3.4 SOFASURFING

Undervejs i undersøgelsen er emnet sofasurfing blevet bragt på banen adskillige gange. Officielt er det en (ofte ferierelateret) ordning, hvor man kan overnatte gratis i private hjem. Sofasurfing har dog fået en særlig betydning inden for hjemløseområdet, hvor det henviser til korte eller længerevarende, tilfældige eller mere planlagte ophold uden kontrakt hos familie, venner og bekendte på grund af boligmangel. Ordet ‘sofasurfing’ vækker genklang og anvendes af mange af de interviewede kvinder og fagpersoner i denne undersøgelse, men det kan dække over betydeligt varierende situationer.

Flere kvinder fortæller, at de i perioder – både som skridtet før gaden, da de mistede deres bolig, men også efterfølgende – har overnattet hos familiemedlemmer eller bekendte for at værne sig mod gaden. Rikke, som netop havde udskrevet sig fra et §110-botilbud, skrev f.eks. i en SMS: "jeg skal på sofa-surfing de næste par måneder". Hun forklarer senere, at det er dét, man kalder det, når man er uden bolig og sover hos én her og en anden dér. Rikke sover hhv. hos en veninde og sin datter. Det er den bedste løsning for Rikke på nuværende tidspunkt og et led i hendes forsøg på at komme på fode igen. Men det er ikke en ideel situation:

"Jamen det er frygteligt. Det er ikke noget, jeg bryder mig om [...] jeg er bare så træt af at bo i en kuffert. Jeg har da trods alt haft herbergerne før, hvor du godt kan stille din tandbørste ude på badeværelset. Nu har du ingenting, nu har du bare din taske."

(Rikke, 46 år)

Rikkens oplevelse af at leve i en taske vidner om, at ordningen bærer præg af midlertidighed for hende. Interview med kvinderne peger desuden på, at sådanne uformelle arrangementer ofte involverer særlige foranstaltninger, såsom at den faste beboer er væk på ferie eller i perioder kan være et andet sted, og at der kan følge opgaver med gæstfriheden: planter der skal vandes, fisk der skal fodres, en kat der skal passes osv. Nogle fortæller, at det slider på relationerne og ikke er holdbart i længden. Desuden begrænses ordningen af, at dem, som tilbyder husly, kan miste forskellige former for økonomisk støtte, hvis en anden person flytter ind officielt.

At bo midlertidigt og på andres præmisser udgør en sårbar situation. Margrethes erfaringer er et eksempel på, hvordan det blev en belastning at søge husly hos andre. Margrethe sov på sofaer i et års tid hos bekendte eller venners venner fra miljøer, som bar præg af alkohol og hash, og hun oplevede, at det indebar at indgå i et fællesskab, som hun ikke selv kunne vælge til eller fra:

"Der, hvor jeg nu sov på sofaer rundt omkring, der var meget druk, meget hashrygning, så det blev en hverdag for mig. Det var lidt som om, jeg ikke kunne sige nej, fordi jeg ville behage den, som havde lejligheden. Bare følge hvad vedkommende gerne ville, for så vidste jeg, så kunne jeg godt sove der en nat mere."

(Margrethe, 49 år)

Selvom det aldrig blev eksplicit påkrævet, følte Margrethe ikke, at hun kunne sige nej, når der blev spurgt, om hun ikke ville have *en lille én* eller *ryge med*. Hun frygtede, at det kunne koste hende pladsen på sofaen og vægtede ofte varmen og nattesøvnen højest.

Andre kvinder italesætter *det at låne en sofa* som en alvorlig hjemløseproblematik med klare kønsdimensioner. Det bliver bl.a. understreget i en samtale med Marianne, da rapportens forfatter en eftermiddag er på besøg på det herberg, hvor hun bor: "Altså som kvinde kan man ikke tro, at man kan få en sofa gratis." Marianne forklarer, at der altid er en pris forbundet med at få husly, og mens hun taler, laver hun fagter,

der skal efterligne forskellige seksuelle aktiviteter. Det har Marianne ikke lyst til, og derfor har hun sovet udenfor i tre år, før hun kom til herberget. Da hun mistede sin lejlighed, blev hun i den forbindelse inviteret inden for af en ældre mand, som boede i ejendommen:

“Ham der Mogens, da jeg havde været der i nogle dage, sagde han: Jo, jo. Jeg kunne da blive et par måneder, indtil vi fandt ud af noget andet. Ja, ja. HVIS jeg... Ikke? Hver anden dag eller sådan noget i den stil, havde han tænkt sig. Der skulle jeg lige... [...] for fanden det var så klamt. Fordi jeg havde boet ved ham i seks år eller sådan noget og havde set ham som en eller anden farfigur. Så det var jo bare ad-bad mand! Nå, men den næste dag så skulle jeg jo ud.”

(Marianne)

Marianne samt flere andre kvinder i denne undersøgelse fortæller, at der er en klar risiko forbundet med at sofasurfe. Især når du er kvinde. Der er altid nogen (ofte en mand), som har en sofa, et ekstra værelse, et ledigt loftsrum eller noget tredje, og som inviterer enlige kvinder, der gerne vil undgå at sove på gaden, inden for for natten. Men tilbuddet ender tit ud i seksuelle tilnærmelser, forventninger eller overgreb. Hvis ikke den første aften, så den næste. Ifølge kvinderne er det ofte mænd, som de kender, enten godt eller mere perifert, og de udtaler, at venskaber kan gå i stykker på den bekostning.

At sex således bliver en valuta på gaden, som nogle personer bemægtiger sig med vold, sættes i undersøgelsens interview også i forbindelse med adgang til andre goder end husly. Simone fortæller om én ud af mange oplevelser med mænd, som har inviteret hende med hjem:

“Jeg var rigtig-rigtig syg, og der var den her fyr, som sagde, at han havde en masse coke. Så var jeg så dum at gå med, du ved, og så begyndte han på alt muligt. Men altså så løb jeg derfra. Og det har jeg været udsat for rigtig, rigtig mange gange.”

(Simone, 21 år)

I undersøgelsens interviews og samtaler med fagpersoner tilknyttet hjemløseområdet bliver fænomenet sofasurfing også kædet sammen med en form for kæreste-forhold. En socialarbejder fortæller, at de hjemløse kvinder, som hun møder, tit har kærester, hvor husly, stoffer og penge indgår i relationerne. Hun betegner det som en lille økonomi, hvor mænd dels drager omsorg for kvinder ved at tilbyde dem én af delene, dels gerne vil være sammen med dem seksuelt. En anden socialarbejder, der arbejder med yngre, hjemløse kvinder, forbinder sådanne kæresterelationer med, hvad hun betegner som ‘gråzoneprostitution’. Vedkommende mener godt, at der kan være kærlighed involveret, men understreger, at der er et klart magt-forhold, som består i, at kvinden har brug for et tag over hovedet, hvilket gør det vanskeligt at forstå disse relationer som kærlighedsforhold.

Sofasurfing er at bo på andres præmisser, og erfaringerne fra kvinderne i denne undersøgelse vidner om, at denne praksis har forskellige udtryk blandt hjemløse kvinder. Det kan bl.a. indebære at skulle leve i en taske, en oplevelse af at måtte følge og behage den person, de bor hos, eller at det forventes, at de modsvarer gestussen med intimitet. I nogle tilfælde involverer det konsensuel sex, i andre ender det ud i et seksuelt overgreb. Kvinder kan se sig nødsaget til at finde en sofa af ren og skær udmattelse, men det kan også være et mere strategisk valg for at undgå gaden. Ved at se og anerkende nuancerne i sofasurfing anerkender man også kvinders strategier samt de valg og fravalg, de foretager i en belastet situation. Et nuanceret perspektiv på hjemløse kvinders sofasurfing kan derfor også være med til at anskueliggøre kvindernes individuelle behov, og det kan således indikere, hvor der skal rettes fokus og ressourcer hen, for at sociale indsatser bedre kan sikre dem reelle alternativer.

3.5 GADEFÆLLESSKABER

Mens nogle af kvinderne i denne undersøgelse overvejende har holdt sig væk fra gaden og det sociale liv, der foregår her, færdes en stor del af dem (eller har tidligere gjort det) i sociale netværk, som ofte knytter sig til særlige områder eller urbane lokaliteter, hvor man mødes, hænger ud og snakker. Kvinderne beskriver disse fællesskaber lidt forskelligt. De betegner dem som en slags *familier* eller *teams*, hvor man holder sammen og passer på hinanden, eller som *grupper*, der holder hinanden med selskab og støtter hinanden. Nogle netværk samles om stoffer eller alkohol, for andre handler det om det sociale samvær og fælles aktiviteter. Kvinderne giver generelt udtryk for, at disse fællesskaber er positive: her snakker de, morer sig, får støtte og kan færdes relativt trygt. Men sammenholdet har også en bagside, som bl.a. består i den usikre situation, det er, hvis man lige pludselig står uden for det. Kvajer du dig på gaden, også som kvinde, kan du blive lukket ude af fællesskabet:

”Gaden har rigtig mange ting at byde på. Hvis man behandler gaden ordentligt, så får du også masser af kærlighed tilbage. Det gør du. Hvis du behandler gaden skidt, så får du gaden skidt tilbage. Og hammeren falder omgående.”

(Charlotte, 48 år)

Ligesom Charlotte peger på i citatet ovenfor, fortæller andre også, at det sociale liv på gaden er et hårdt og kontant miljø, hvor der hersker nogle uskrevne retningslinjer for, hvordan man bør og ikke bør opføre sig. To kvinder beskriver eksempelvis, hvordan de vender det blinde øje til, når kærestepar fra miljøet er oppe at slås på gaden. De blander sig ikke, og de siger ikke noget, når politiet kommer, for så er man *en stikker*. Så kan det godt være, at kvinden har fået et blåt øje, og manden et spark over benet, men næste dag er parret gode venner igen og lader som om ingenting er hændt. De to kvinder bryder sig ikke nødvendigvis om at undlade at reagere på vold, men mener ikke, at de kan gøre anderledes. Risikoen for udelukkelse fra et fællesskab, som giver adgang til socialitet og relativ sikkerhed, er simpelthen for høj.

3.6 OPSUMMERENDE

Når kvinderne i denne undersøgelse beskriver deres erfaringer med hjemløshed, beskriver de samtidig, hvordan de bevæger sig ind og ud af usikre situationer i takt med, at de klarer et liv uden en bolig. Manglen på flere af de simple funktioner, som et hjem som regel tilbyder, såsom muligheden for at vaske sig, lave mad, være privat samt sove lunt og trygt, præsenterer for kvinderne en daglig udfordring i forhold til at få opfyldt deres basale og sikkerhedsmæssige behov, der bl.a. inkluderer at kunne varetage en personlig hygiejne, sikker opbevaring af ejendele, søvn og tryghed. Det skaber usikre situationer for kvinderne, når disse behov ikke bliver opfyldt, og de f.eks. må færdes beskidte og usørgede i det offentlige rum, får stjålet deres ting eller tilbringer natten alene på gaden. Ikke sjældent oplever de, at mennesker, de møder på deres vej – uvidende, utilsigtet, eller kynisk indifferent – begår verbale og fysiske overgreb mod dem i form af eksempelvis fordomme, chikane og voldtægt.

Hver dag klarer de hjemløse kvinder tilværelsen på gaden ved at bevæge sig: de lægger planer, foretager særlige foranstaltninger, rækker ud efter og tager imod hjælp, forhandler og indgår i fællesskaber, hvilket fører dem til sikre situationer for en periode. Et eksempel på en sådan strategi er at overnatte hos andre, og kapitlet har demonstreret, hvordan disse situationer varierer i form og indhold og ikke entydigt udgør en positiv oplevelse. Mens nogle kvinder har mulighed for at opholde sig hos et familiemedlem eller en ven, finder andre kvinder vej til eller tilbydes husly i hjemløse- eller stofmiljøet eller gennem andre gadelokaliserede fællesskaber. Kvindernes oplevelser i disse situationer, hvor de indfinder sig på andres præmisser, inkluderer følelser af at skulle leve i en kuffert, at være nødt til at behage dem, som de bor hos, og at det forventes af dem, at de modsvarer tjenesten med praktisk hjælp eller en eller anden form for seksuel ydelse. Sofasurfing er et komplekst fænomen blandt kvinderne, da der udover husly kan være flere ting, som udveksles i situationen, heriblandt omsorg, sex, socialitet og stoffer.

At kvinder strategisk vælger eller finder sig nødsaget til at søge husly hos andre, hvor de en gang imellem indgår i uønskværdige situationer på andres vilkår, sætter spørgsmålstegn ved, om samfundet tilbyder tilgængelige og tilstrækkelige faciliteter for hjemløse generelt og kvinder specifikt, som sikrer, at de altid har flest mulige alternativer til at klare livet på gaden.

Kapitlet har anskueliggjort, hvordan de hjemløse kvinder på mange måder deler vilkår med hjemløse mænd, men også at køn en gang imellem former og præger deres veje gennem hjemløshed. De kønsspecifikke dimensioner af kvindernes erfaringer med hjemløshed handler bl.a. om biologiske forhold, som eksempelvis manifesterer sig i den udfordring, menstruation kan præsentere for kvinder, der opholder sig i lange perioder på gaden, hvor adgangen til toiletforhold kan være ringe, og varetagelsen af personlige hygiejne derfor vanskelig. De kønnede erfaringer knytter sig dog især til kultur samt social og relationel praksis. Dette kommer f.eks. til udtryk i kvindernes oplevelser af, at deres hjemløshed bliver mødt med en

uforståenhed samt fordomme i samfundet, som peger tilbage på kulturelt funderede forestillinger om kvindens plads i den private, hjemlige sfære. De kønsspecifikke erfaringer beror også på seksuel sårbarhed på gaden og i hjemløseinstitutioner, hvor kvinderne oplever, at deres udsatte position (enlig kvinde, boligløs og evt. påvirket eller abstinent) tiltrækker opmærksomhed og bevirker befamlinger, verbale overfald, fysiske overgreb samt en forventning om, at de er villige til at udveksle sex for penge, husly eller stoffer.

KAPITEL 4

KAPITEL 4: FORBUNDETHED, OMSORG OG INTIMITET - OM FAMILIEN

Flere kvinder i denne undersøgelse fortæller, at de har mistet netværk, eller at venskaber er gledet ud i sandet i takt med, at de blev hjemløse. Invitationer til fødselsdage er udeblevet, og manglende overskud til selv at tage kontakt er blevet mødt med tilsvarende stilhed. Tabet af venskaber og sociale netværk bliver vurderet som ærgerligt, men emnet fylder ikke meget i kvindernes beretninger.⁴ Det gør til gengæld brudte eller vanskelige relationer til familiemedlemmer. Familien optræder som et betydningsfuldt og følelsesladet domæne i de hjemløse kvinders liv. Emnet har på godt og ondt præget samtalerne med kvinderne, og det har frembragt både tårer, vredesudbrud, en bedrøvet trækken på skulderen og brede smil. Dette kapitel undersøger skæringspunktet mellem kvinders hjemløshed og deres familierelationer. Det demonstrerer, hvordan hjemløshed medvirker til eller opretholder en adskillelse af familiemedlemmer, og fremhæver hvorledes kvinderne i undersøgelsen forholder sig til dette. Kapitlet omhandler og er struktureret ud fra kvindernes differentiering af familie kategorier og beskæftiger sig således med relationen til hhv. forældre og søskende, børn samt (romantiske) partnere.

4.1 BRUDTE BÅND OG FAMILIEARBEJDE

Kvinderne fortæller om udfordrede eller konfliktfyldte relationer til forældre og søskende. De beskriver at have oplevet svigt, at blive set som familiens sorte får, eller at et familiemedlem har lukket ned for kontakten, fordi relationen blev for smertefuld.

Helle hører ikke fra sine brødre mere. Hun begrundet det med sit i perioder store alkoholforbrug, og at hun måske i en brandert til en fest har været for ærlig og spydig over for brødrene. Helle har forgæves forsøgt at genoprette kontakten, hvilket hun fortæller med lige dele sorg og accept af tingenes tilstand:

“Jeg har prøvet at skrive og ringe og sådan noget. Men altså hvis jeg ikke får noget tilbage, så kan det også være ligegyldigt nu. Det er sådan noget, som jeg har haft svært ved, som også tyngede, og det gør mig også lidt ked af det nu.”

(Helle, 48 år)

Ifølge kvinderne var det ofte deres forbrug af stoffer, hash eller alkohol, og nogle gange i kombination med det stigma, som er forbundet med hjemløshed, som var årsag til de brudte eller forværrede relationer. Kvindernes individuelle hjemløshedssituationer har desuden vanskeliggjort en forsoning, fordi de mangler mentalt overskud, fordi de overvejende er afskåret fra besøg og dermed familieliv på herberger, eller fordi det har belastet relationen yderligere, når de f.eks. har boet eller overnattet hos deres forældre.

⁴ Mens kvinderne i undersøgelsen fortæller om tab af sociale netværk, betoner flere også betydningen af en særlig veninde eller ven, som ofte er én, der har fulgt eller delt kvindernes skæbne på et tidspunkt på deres vej gennem hjemløshed.

Nogle kvinder udtrykker, at de godt kan forstå, at familiemedlemmer har taget afstand til dem. De forklarer eller forsvarer motivet bag bruddet og synes at påtage sig skylden selv. Simone, som har kæmpet med stoffer og hjemløshed fra en tidlig alder, fortæller:

”Jeg snakker ikke med min storebror, og det har jeg faktisk ikke gjort i et par år nu, fordi alt det her med mig, det har simpelthen været for hårdt for ham. Og folk de reagerer jo forskelligt.”

(Simone, 21 år)

I interviewene var der en tendens blandt nogle af kvinderne til først at udtale, at de havde begrænset eller ingen kontakt med deres familie, eller at familie ikke betød noget for dem, for senere i samtalen at referere til konkrete eksempler, hvor de opretholdt en relation ved at drage en form for omsorg for et familiemedlem. Dette kan umiddelbart tolkes som unøjagtigheder i kvindernes fortællinger. Men i stedet for at betragte disse udtalelser som modsætningsfyldte, kan de også anskues som vinduer til de måder, hvorpå kvinderne navigerer i et vanskeligt socialt terræn. På den ene side oplever de at være blevet afvist eller adskilt fra familiemedlemmer. På den anden side føler de sig forpligtet eller har et følelsesmæssigt behov for at opretholde kontakten. Sarah udtaler, at hun ikke rigtig har kontakt med sin mor, da hun ikke oplever, at moren udviser interesse for hende. Hun fortæller om en dag, hvor hun ringede til sin mor, fordi hun efter en voldsom oplevelse havde brug for tryghed, og hvor moren hverken drog omsorg for Sarah eller ringede tilbage efterfølgende for at følge op på hendes sindstilstand. Sarah bemærker dog også, at hun nu og da taler i telefon med sin mor:

”Jeg snakker med hende, når hun ringer og skal fortælle mig, hvor forfærdeligt hendes liv er. Så lægger jeg den på bordet på højtaler, og så kører hun derudaf. Og så siger jeg: ’nu har jeg ikke mere tid’. Og så har hun fået læsset af.”

(Sarah, 25 år)

En anden kvinde, Charlotte, føler sig set ned på og lukket ude af sin familie. Hun ser ikke sine søskende, og kontakten til hendes aldrende mor er skrøbelig og bærer præg af Charlottes oplevelse af at blive ekskluderet og uretfærdigt behandlet:

”Der er ingen billeder af mig hjemme hos min mor. Der er billeder af hele flokken: børn, børnebørn – og selvfølgelig også mine børn – men ingen af mig.”

(Charlotte, 48)

Alligevel planlægger Charlotte at tage hjem og besøge sin mor, som er blevet syg. Skønt både Sarah og Charlotte udtrykker, at de føler sig svigtet af deres mødre, vælger de at drage en form for omsorg for mødrene ved hhv. at lægge øre til beklagelser og tage på besøg.

Andre kvinder fortæller, at de til trods for udfordrede relationer eksempelvis våger over en mor på hospitalet, skriver mails til deres søskende eller ringer hjem til for-

ældrene. Disse hverdagsagtige aktiviteter kan ses som en måde at fastholde eller "gøre en familie" på – et familiearbejde. Det vidner om, at kvinderne trods svigt, brud og konflikter alligevel føler sig forbundet til deres familie.

Nogle af kvinderne har dog også positive familierelationer, som de lægger vægt på, er af stor værdi for dem. Det kan være søskende, som de kan betro sig til, en mor som har været en støtte hele vejen igennem, eller, for én kvindes vedkommende, en inkluderende og hjertevarm svigerfamilie, som har taget hende til sig.

4.2 DET VÆSENTLIGE MODERSKAB

En stor del af kvinderne i denne undersøgelse er mødre, og de beskriver børnenes betydning i deres liv som næved ukrænkelig. Kvinderne udtaler, at *de forguder deres børn og elsker dem overalt på jorden*, og børnenes emotionelle betydning manifesterer sig bl.a. i fotografier på væggen på herbergsværelserne, navne tatooveret ind i huden og de smil, der breder sig på læberne, når kvinderne fortæller anekdoter fra gode stunder og oplevelser med deres børn. De fortæller stolt om børnenes præstationer i skolen og på arbejdet, men også at de bekymrer sig for børnene, som mødre nu ofte gør, og spekulerer over egne fejl i opdragelsen. Desuden betoner de, at børnene trods vanskelige familieomstændigheder klarer sig i livet og ikke mindst "holder fast" i mor.

Men moderskabet bliver kontinuerligt udfordret af kvindernes erfaringer med hjemløshed, som regel i kombination med andre sociale, psykiske og/eller fysiske problematikker og i nogle tilfælde manglende rettidig hjælp fra det sociale system. Dette gør sig gældende for de kvinder, som har anbragte børn men også kvinder med store børn, der bor for sig selv. Samtaler med kvinderne peger på, at moderskabet er et væsentligt emne for hjemløse mødre med både små og voksne børn.

Anbringelser

Nogle kvinder har haft mindreårige børn, da livet begyndte at gå skævt, og har måttet overdrage det daglige ansvar for børnene til en anden part såsom et familiemedlem eller en plejefamilie. Anbringelserne er en kilde til frustration, savn, sorg og en følelse af ikke at leve op til egne forventninger. Tre af kvinderne i undersøgelsen beskriver anbringelsen af deres børn som et resultat af et samspil af faktorer: et stort forbrug af hash, stoffer eller alkohol, hvorved kvinden har forsøgt at selvmedicinere fysiske og/eller psykiske lidelser; en oplevelse af at miste fodfæste og ikke længere kunne magte forældreopgaven; manglende rettidig hjælp fra kommunen eller behandlingssystemet samt tabet af bolig, fordi de ikke kunne betale den.

Rikke havde som enlig mor til to børn opretholdt et liv med hus og fast arbejde, men med et tiltagende alkoholforbrug, som resulterede i, at hun kom i døgnbehandling. Behandlingen gik godt, fortæller hun, men der var ikke en opmærksomhed på hendes situation efter endt behandling. Rikke kom hjem, startede fuld-

tidsarbejde med det samme, og endte med et sammenbrud på arbejdspladsen, hvor kroppen sagde fra, og hun blev langtidssygemeldt:

”Så der røg mit job. Og så sank jeg jo længere og længere ned, og så begyndte jeg stille og roligt bare at drikke mig lidt væk igen. Og så min datter, som har haft mange problemer med mobning i skolen [...] hun holdt simpelthen op med at gå i skole til sidst. Og da det havde stået på i tre måneder, der måtte jeg jo smide håndklædet i ringen og så sige til kommunen, at de var nødt til at finde en plejefamilie til hende, så hun kunne få nogle stabile rammer, struktur og komme i skole igen [...] Og da jeg så ikke fik børnepenge mere, kunne jeg ikke betale husleje. Det kostede mig mit hus.”

(Rikke, 46 år)

Rikke valgte at anbringe sin yngste og hjemmeboende datter, fordi hun mente, at det var det bedste for pigen. Samme rationale går igen i andre kvinders fortællinger om anbringelser, som på tidspunktet for undersøgelsen bærer bræg af en accept samt en forståelse af, hvorfor de på daværende tidspunkt ikke kunne løfte opgaven. Kvinderne forsøger således at tage ansvar for deres børns trivsel ved at fralægge sig det daglige og fysisk nære ansvar.

Men det gør samtidig ondt, rigtig ondt, ikke at have en hverdag sammen. I kvindernes beretninger er der forskellige eksempler på, hvordan de selv og deres børn også knytter mor-barn-relationen til et fælles hjem. En kvinde genfortæller datterens drømme og planer for hverdagen, når de to engang skal bo sammen igen. En anden ærgrer sig over tabet af det hjem, som hun havde malet og indrettet sammen med sin søn, samt de ting og sager, de havde samlet, som nu er gået tabt. Smerten forbundet med ikke at bo og ”bygge rede” med sine børn kommer også til udtryk hos Marianne. Marianne mistede sin lejlighed to måneder efter, sønnen var blevet anbragt, fordi livet var begyndt at gå skævt for hende. I dag, syv år senere, konstaterer hun frustreret, at udsigterne til at komme til at bo med sin søn igen er dårlige:

”Så den der midlertidige anbringelse blev til, at nu sidder han som 17-årig i sin egen lejlighed, selvfølgelig flytter han så ikke hjem igen. Og jeg har ikke engang et hjem endnu!”

(Marianne)

Én ting er at opleve, at man ikke kan leve op til egne eller ens børns forventninger til familieliv, men der er samtidig en følelsesmæssig smerte, som beror på den fysiske adskillelse, når børn bliver anbragt. Dette bliver understreget af en kvinde en sen aften på en varmestue:

Klokken passerer snart midnat på varmestuen, og jeg sidder foran Rosa, som spiser en sandwich. Hun er 41 år, er lav og spinkel og har grønlandsk baggrund. Hun er abstinent, fortæller hun, for hun har ikke drukket i to dage. Vi har ikke talt sammen ret længe, før hun bringer sine børn på bane. Rosa har en datter på 20 år på Grønland, som savner sin mor og en gang imellem ringer til hende og beder hende komme hjem. Men det kan

Rosa ikke. Hun har en 8-årig søn, som er i familiepleje. Han er blevet tvangsfjernet, fortæller hun. Hun rejser sig pludseligt op, kaster sine arme stift nedad som for at af-reagere eller kontrollere en indre smerte og udbryder med gråd i stemmen: "jeg bliver sindssyg!" Et øjeblik er vi stille. Rosa siger, at hun godt kan besøge drengen, som bor i en anden by ca. 80 km væk, men at det er svært for hende at komme derhen. Rosa er lige nu fanget i et følelsesmæssigt limbo mellem Danmark og Grønland, hvor hun ikke kan bevæge sig og ikke får set hverken det ene eller andet barn.

(feltnoter, januar 2018)

Undersøgelsens interview med forskellige fagpersoner vidner om, at betydningen af moderskab samt de følelser, der er forbundet til en anbringelse, er noget, som de er opmærksomme på i forskellige organisationer og botilbud, og som de også taler med kvinderne om. En leder på et botilbud udtaler, at hun oplever, at de kvindelige beboere ikke får ret meget støtte i forbindelse med anbragte børn. Men hun understreger, at de hjemløse mødre, som hun og hendes medarbejdere arbejder med dagligt, også skal have mulighed for at trække sig fra emnet – ikke forholde sig til det konstant – og desuden at de på botilbuddet ikke har kompetencerne til at håndtere hverken det følelsesmæssige kaos eller omstændighederne omkring anbringelser:

"Man kan sige, at det er simpelthen uden for vores ramme at gå ind i den del. Og derfor er vi også bevidste om ikke at gøre det, fordi vi åbner op for rigtig meget, som vi hverken er klædt på til at arbejde med eller har muligheden for at gøre noget ved."

Rum for samvær

Nogle af de hjemløse mødre, som har bevaret kontakten med deres mindreårige og voksne børn, har oplevet det som en konkret udfordring, at de ikke har et fysisk sted, hvor de kan tilbringe tid med børnene. På flere botilbud er der ikke adgang for mindreårige, og muligheden for besøg generelt kan være begrænsede af forskellige husreglementer. Dertil kan kvinderne vurdere, at nogle af de sociale fællesskaber, som de bevæger sig i, ikke er egnet for deres børn. Margrethes søn var 12 år, da Margrethe blev smidt ud af sin bolig, og sønnen derfor måtte flytte permanent hjem til sin far:

"Jeg kunne ikke længere have ham hver anden weekend, som vi nu havde aftalt, det skulle være. Det kunne ikke lade sig gøre. Så det var med at finde ud af.. nogle gange så var han hjemme dér, hvor jeg nu var på sofaen. Bare en overnatning. Men der var meget druk, og der var meget hashrygning også [...] Så det var meget svært at finde et godt sted, hvor det kun var min søn og mig. Hvor jeg tog mig af ham."

(Margrethe, 49 år)

For Margrethe var samværet og det at have et sted, hvor hun kunne drage omsorg for sin søn, vigtigt. Hun tilbagekalder, når hun gik udenfor efter mørkets frembrud og kiggede op på vinduerne med lys i, at hun tænkte på, at beboerne sikkert havde

deres børn hjemme, og nu skulle de sikkert til at putte dem, og at det kunne hun ikke. En anden kvinde, Katja, oplever, at hendes ophold på herberg har forværret relationen til hendes voksne datter. Ifølge Katja har personalet besluttet, at datteren ikke må komme ind på herberget, selvom hun er over 18 år. Det undrer Katja, da herbergets politik tillader kvindelige, voksne gæster i et givent tidsrum, men hun oplever, at hun ikke kan stille noget op. Katja fortæller, at hun tidligere havde et godt forhold til sin datter, men efter hun kom til herberget, har hun måtte mødes med hende udenfor, og det gad datteren ikke. Derfor taler de to ikke så meget sammen mere. Katja forklarer: "Hun er blevet meget, meget gal. Og det er hun blevet, fordi at hun bliver afvist".

Andre kvinder har lavet kreative modtræk til deres situation, hvor traditionelle måder at være familie på er forhindret. Rikke har heller ikke haft nogen steder at have samvær med sin yngste og mindreårige datter, da børn ikke har haft adgang på de botilbud, hvor hun har boet. I stedet har hun nu arrangeret sig med sit ældste barn, som bor i egen bolig, hvor hun har samvær med sin (yngste) datter hver anden weekend. Et andet eksempel er Charlotte, der både er mor og mormor. Charlottes muligheder for et familieliv er begrænset af besøgsreglementet på det herberg, hvor hun bor. F.eks. kan hun ikke få sit barnebarn på besøg til overnatning, som hun tidligere har gjort, når hun har været i lejligheder. I stedet tager Charlotte barnebarnet med til et særligt sted i byen, som de begge holder af. Det er blevet "mormors sted", og turene dertil en fælles tradition.

Eksemplerne vidner om kvindernes behov for at opretholde en relation til deres børn (og børnebørn) gennem samvær, omsorgsarbejde og fælles aktiviteter.

Håb om genforening

To ud af de interviewede mødre i undersøgelsen har ingen kontakt med deres børn, hvilket de fortæller med en vemodig accept. Den ene udtaler dog en forventning om, at hun nok skal få fat på sin datter en dag. Denne positive forventning for fremtiden angående en genforening med børn bliver netop italesat som et vigtigt forhold af en fagperson, der i sit daglige arbejde er i tæt kontakt med kvinder, som befinder sig i en svært belastet situation:

"Jeg oplever, at de har lysten og håbet og drømmen om, at de en dag... at det en dag nok skal lykkes dem. Og det er det vigtigste for mig. At de bærer det håb [...] At børnene en dag er store nok til, at de kan være sammen med dem og måske rumme, at de har de her udfordringer i livet"

Håbet om en genforening kan være en måde at håndtere adskillelsen fra børn, leve med den, og samtidig fungere som en motivation og fremdrift i kvindernes liv.

4.3 PARFORHOLD, INTIMITET OG SEX

Informationer om romantiske relationer – eller fraværet af dem – dukkede op i størstedelen af interviewene. De blev enten italesat af kvinderne selv eller bragt frem via

konkrete spørgsmål, og de fremstår som et vigtigt, om end nogle gange tilsidesat eller opgivet, tema i kvindernes emotionelle liv.

Helt overordnet giver kvinderne udtryk for, at praktiseringen af parforhold er vanskelig, når man er uden en bolig. Det er svært at finde en betydningsfuld anden, og det er svært at fastholde en partner. Én kvinde udtaler, at man i teorien jo godt kan indgå romantiske relationer på botilbud, men for hendes eget vedkommende har hun undgået at skabe relationer, da hun ikke kan rumme det. Hun fortæller, at hun ikke har haft overskud til mennesker, og at der ikke er noget personale, som har set det og hjulpet hende. En anden kvinde mener, at man let mister sine kærestes og henviser til hendes egen konkrete boligsituation, herberget, hvor ingen gider at komme. En tredje kvinde lægger vægt på de begrænsede muligheder for samliv med en partner – at fastholde en familie – fordi der simpelthen mangler parværelser på botilbud.

Flere af de kvinder, som ikke er i et parforhold, giver udtryk for et stort savn af nærhed og omsorg, som en kæreste kan give. Nogle føler sig alene og savner, at der er nogen, der bekymrer sig om dem og kan give dem fysisk nærvær:

”Jeg har behov for tryghed. Lige den der bolle-situation, den er ikke det altafgørende for mig. Trygheden mangler jeg. Den dér, der kan ligge og holde om mig, og som jeg kan holde om, det mangler. Det mangler i mit liv.”

(Stella, 64 år)

Temaet er i øvrigt berørt i en artikel i Kristeligt Dagblad fra 2015, hvor der også refereres til en brugerundersøgelse omhandlende sociale tilbud i Københavns Kommune, gennemført af Mændenes Hjem (Jessen 2015).⁵ I artiklen bliver det fremhævet, at brugerundersøgelsens adspurgte, hvoraf de kvindelige respondenter udgør 37,4 pct., svarer, at tosømhed, tryghed og kærlighed er væsentlige behov i deres liv. Det fremgår ikke af undersøgelsen, hvor mange af de knap 150 adspurgte, der føler sig ensomme generelt (over 50% svarer, at de ofte eller nogle gange føler sig ensomme), og hvor mange der konkret længes efter romantiske relationer. Men de nævnte behov understreger det afsavn, som italesættes af kvinderne i indeværende undersøgelse med hensyn til voksen, autentisk nærvær. Det vidner desuden om, at det er et behov, som gør sig gældende på tværs af kønnene.

De kvinder, som er i faste parforhold, omtaler dem som positive og betydningsfulde relationer. To af kvinderne har mødt deres nuværende partner, mens de hhv. var hjemløse eller et dårligt sted i livet på vej mod hjemløshed, og de beretter, hvordan deres partnere har haft afgørende betydning for deres livssituation. De pågældende partnere har set og lyttet til kvinderne, taget dem seriøst og hjulpet dem ud af nogle dårlige situationer. Samtidig peger interviewene på, at parforhold blandt hjemløse mennesker kan være betydeligt udfordret, når det kommer til sex og intimitet:

⁵ En beskrivelse af brugerundersøgelsen på Mændenes Hjem fra juni 2015 kan findes på Mændenes Hjem's hjemmeside her: <http://maendenes hjem.dk/brugerundersogelse-mange-er-ensomme/>, hvor der også er et link til et grafisk overblik over undersøgelsens resultater.

Vi er jo mange kærestepar og ægteskaber derude. Og det er jo ikke det seksuelle, der er i høj kurs. Det er ikke det, der driver værket, fordi hvor gør du det henne? Og hvordan gør du det? Og har du lyst til at gøre det dér? Nej!

(Charlotte, 48 år)

Charlotte beskriver i citatet ovenfor den helt lavpraktiske udfordring, der består i at finde et sted, hvor man kan have seksuelt samvær med en partner og understreger, at man ikke nødvendigvis har lyst til at gøre det på det pågældende sted. Ikke-private sfærer såsom gaden eller en sovesal på en natcafé samt kønsopdelte, skærmede herberger kan udgøre barrierer for hjemløse par for at være intime sammen. Samtidig kan rammerne for tilgængelige og mere eller mindre private lokaliteter påvirke lyst og dermed seksuelt samvær. En kvinde, som bor på et herberg, udtaler f.eks., at hun ikke har haft sex med sin partner i et år, fordi hun ikke trives på herberget. Betydningen af de fysiske rammer – og det rum rammerne repræsenterer – for gensidig omsorg og intimitet bliver også italesat af Margrethe. Hun fortæller, at én af de ting hun en gang imellem brugte sine penge på, var at tage på hotel med sin kæreste:

”Det betyder rigtig meget bare at tage sig af hinanden. På en ordentlig seng og ikke på sofa eller sådan noget. At gøre ligesom helt almindelige mennesker med lejlighed gør.”

(Margrethe, 49 år)

Margrethes ønske om at kunne gøre med sin kæreste, som andre par i en bolig kan gøre, understreger en væsentlig pointe: at de hjemløse kvinder i denne undersøgelse længes efter præcis de samme ting, som mange andre mennesker gør. Intimitet er måske ikke et ligeså akut behov som husly og mad, men ikke desto mindre udtaler kvinderne enten et afsavn eller en værdsættelse af romantiske relationer. Der er, som nævnt i kapitel 1, forsket meget lidt i positive former for romantisk samliv og sex blandt hjemløsegrupper, og spørgsmålet er, om der er tilstrækkelig opmærksomhed på emnet i det sociale arbejde i Danmark. Et øget fokus på parforhold og intimitet, herunder at tale om og spørge ind til emnet samt tilpasse flere botilbud herefter, kan være med til at sikre positivt samliv blandt hjemløse borgere i Danmark.

4.4 OPSUMMERENDE

Samlet set demonstrerer kvindernes beretninger, at familieliv udgør en væsentlig om end udfordret praksis i deres liv. Konfliktfyldte familierelationer, anbringelser og adskillelse fra børn samt mangel på romantik og intimitet dominerer kvindernes familiehistorier, og de er en kilde til frustration, sorg og fysisk afsavn. Kvinderne betoner i deres udtalelser og handlinger betydningen af at kunne være noget for nogen: en datter, søster, mor eller kæreste. Og her tegner sig et væsentligt behov. Uden et tilstrækkeligt hjem mangler kvinderne ikke kun et trygt, fysisk sted at leve, de mangler også et trygt rum, hvor de kan udøve og udtrykke omsorg og kærlighed (Savage 2016:56). Dette vilkår kommer særligt til udtryk, når kvinderne fortæller om relationen til både mindreårige og voksne børn, som udfordres af, at kvinderne ikke

har et konkret fysisk sted at have samvær med børnene. Det fremgår også tydeligt i kvindernes kærlighedsliv, hvor de udtaler, at muligheden for sex og samliv i et privat og acceptabelt miljø er begrænsede. Endvidere udgør manglen på et rum, hvor man kan invitere ind, være sammen, men også trække sig igen, en barriere for kvindernes mulighed for forsoning med familiemedlemmer og en genetablering af brudte relationer.

I alle disse tilfælde har nogle kvinder givet udtryk for en manglende opmærksomhed på behovet for at fastholde familierelationer på de botilbud, hvor de opholder sig. De udtaler, at besøgsrestriktioner afskærmer dem fra deres familie, og at mangel på parværelser forhindrer samliv. Som vist i kapitlet prøver flere kvinder i stedet at løse de familierelaterede udfordringer selvstændigt gennem forskellige strategier, så de trods hjemløshed kan se deres børn, fastholde en form for familieliv og forbundethed samt være romantiske med en partner.

I vor tids samfund, hvor det primære ansvar for at give kærlighed og omsorg stadig tildeles kvinden, som beskrevet i kapitel 1, er det affektive tab, som består i knudrede eller brudte familierelationer samt adskillelsen fra børn en væsentlig kønsproblematik. At hjemløse kvinder i denne undersøgelse eksempelvis oplever, at de ikke har et fysisk sted, hvor de kan have samvær med deres børn, eller at deres relation til børnene forværres grundet regler om besøg på botilbud, kan pege på en kønsblindhed i tilrettelæggelse af sociale indsatser, som derved ikke tager hensyn til behovet for at støtte hjemløse mødre, der lever adskilt fra deres børn.

Tilsammen peger kapitlets indsigter på nødvendigheden i, at sociale indsatser for hjemløse kvinder ikke kun fokuserer på praktisk hjælp (med eksempelvis bolig, stof- og alkoholbehandling, helbredsproblematikker etc.), men også støtter op om og styrker familienetværk, moderskab samt mulighederne for sex og samliv med en partner.

KAPITEL 5

KAPITEL 5: VÆRDIGHED OG RESPEKT - I SYSTEMET

To emner, som indledningsvis ikke indgik i rækken af interviewspørgsmål, men som kom til at præge samtaler og interview med kvinderne i undersøgelsen, var værdighed og respekt. Kvindernes erfaringer med hjemløshed bar præg af kontaktflader med "systemet" (her forstået bredt som både kommuner, hjemløseinstitutioner og behandlingstilbud), hvor de adskillige gange oplevede at føle sig trådt på og at blive præsenteret for uværdige vilkår. Omvendt bidrog positive møder med personale og miljøer på væresteder, natcafeer og botilbud til, at kvinderne følte sig mere respekteret som mennesker og taget sig af. Værdighed og respekt indgik også i kvindernes kamp for dem selv eller for andre i systemet, samt når de arrangerede sig i livet på botilbud. Derfor er dette kapitel dedikeret til netop denne tematik: kvindernes ønske om og insisteren på en værdig tilværelse og at blive anerkendt og respekteret som mennesker i en svær situation, men med flere facetter samt både ressourcer og kompetencer. Kapitlet beskriver og er inddelt efter kvindernes forskellige niveauer af kontakt med det sociale system.

5.1 "KAMPEN" MED KOMMUNEN

Flere kvinder fortæller om vanskelige og opslidende forløb med kommuner. For nogle har det været en langstrakt erfaring i forbindelse med anbringelser op igennem barndommen og senere ophold på forsorgshjem og behandlingssteder rundt omkring i landet. De har følt sig som kasterbold mellem institutioner, som ikke kunne rumme dem eller forstod dem, hvorfor de er stukket af derfra eller er blevet smidt ud. Andre kvinder har i en periode levet i egen bolig og med arbejde, og de har oplevet det som et kulturchok, da de mister fodfæste og beder kommunen om hjælp. De beretter hovedrystende om at skulle igennem et uigennemskueligt system med komplicerede regler, og at de er blevet mødt med modstand på modstand. Kvinderne beskriver etnisk diskrimination, langtrukken og inkompetent sagsbehandling, økonomiske sanktioner, chikane i forhold til forældreskab m.m. De bruger vendinger som 'at slås med systemet', 'blive bokset på' eller 'kampen med kommunen' og fortæller, at det har kostet dem mange salte tåre og nedture.

Helle skildrer et hårdt forløb, hvor hun sideløbende med psykiske problemer og et i perioder problematisk alkoholforbrug oplevede, at hendes kontanthjælpsydelse blev uretmæssigt beskåret og undertiden tilbageholdt, samt at hun blev dårligt vejledt på kommunen:

"Okay, jeg var måske allerede lidt ødelagt og usikker. Men det har fandeme da ikke hjulpet. Jeg kan da give dem skylden for, at jeg sidder her i dag. At jeg dykkede så meget, som jeg gjorde. Og hvis du ikke har nogen, der har bare lidt

forstand på de her love og paragraffer, så har du ikke en levende chance. Du går ned på det.”

(Helle, 48 år)

I denne kamp har nogle kvinder kun fået den nødvendige hjælp eller de ydelser, som reglerne foreskriver, at de er berettiget til, med assistance fra foreninger, NGO'er, væresteder og uformelle støttegrupper.

Flere fortæller, at det er svært at få hjælp, når man har det dårligt. Som Rikke udtrykker det: "Når du når derved, hvor du ryger under bundlinjen, så er det op ad bakke". Da rapportens forfatter møder hende, befinder hun sig i en absurd situation. Rikke arvede for nylig et beløb, hvoraf hun brugte det meste på at blive gældfri. "Så jeg har mulighed for at få en bolig og blive en lidt mere stabil samfundsborger igen", forklarer hun. Arven betød imidlertid, at hun blev frataget sin kontanthjælp, hvilket kom uventet for hende, og hun stod pludselig uden indkomst. Idet hun ikke havde lyst til at oparbejde en ny gæld, udskrev hun sig fra et botilbud og overnatter nu på sofaer hos hhv. en veninde og et familiemedlem. Dét som for Rikke forekom at være en logisk plan i forhold til at vende skuden i sit liv, viste sig altså at være det modsatte. Og det har nu fået konsekvenser for hendes helbred. Et led i Rikkens genopretning af sit liv er ifølge hende selv at få hjælp til sit alkoholforbrug: "for at få noget psykisk stabilitet og struktur i livet. Det har jo været kaos i tre år". Hun har derfor søgt om at komme i døgnbehandling, men har fået afslag to gange, bl.a. med henvisning til, at hun er boligløs og uden indkomst. For at få den hjælp, som hun har behov for, må hun således revurdere sin situation, genansøge om kontanthjælp med tilbagebetalingspligt og få en adresse. Midt i denne systemiske labyrint, som er svær at navigere i, oplever Rikke, at hendes psyke eller helbred ikke prioriteres.

Sarah er en af de kvinder, som er blevet hjulpet i bolig, men vejen dertil har været lang og svær. Fra barnsben har hun oplevet svigt fra nære relationer og i det sociale system, hvilket udmundede i flere anbringelser og senere hjemløshed. Hun fortæller, at hun har oplevet at blive opgivet i systemet:

"På [landsdel] har jeg mødt modstand fra systemet hele vejen igennem. Jeg kunne ikke komme i psykiatrien og få behandling, fordi jeg havde et misbrug. Og jeg kunne ikke komme på misbrugscenter, fordi de ikke kunne medicinere mig for mine psykiske vanskeligheder. Så der stod jeg fanget i midten. Og så opgav de mig til sidst. De sagde bare, at jeg ikke var uddannelsesparat, og så fik jeg min ydelse. Det var det. Der var ikke nogen opfølgningssamtaler eller noget som helst."

(Sarah, 25 år)

Efter en sej kamp og nogle vigtige relationer har Sarah fået hjælp i en ny kommune, hvor hun for første gang oplever at blive taget seriøst. Hun bor nu i egen lejlighed og har været i forskellige behandlingsforløb. Hun fortæller, at hun har en god sagsbehandler, én der har lyttet til hende og i starten ringede hyppigt for at høre, hvordan det stod til. Men det er stadig grænseoverskridende at være i egen bolig, for der er meget at se til. Hun er ikke kommet rigtig på plads endnu, og i hjemmet står der

stadig papkasser. Samtidig er der mange mennesker, hun skal have kontakt til. Hun skriver alle ting ned, hænger sedler op, men glemmer det alligevel. Hun har søgt en bostøtte og har også fået den bevilget, men det er usikkert, hvornår hun får den, og *det* er voldsomt usikkert for Sarah: "Jeg ved ikke, hvordan jeg skal komme igennem det, hvis jeg ikke snart får en bostøtte." Sarah er dog fast besluttet på at klare den. Hun drømmer om en dag – helst snart – at flytte i et lille hus med have.

5.2 SYSTEMETS MENNESKESYN

Flere kvinder giver udtryk for en oplevelse af at blive parkeret som mennesker i og af systemet. Fra kontakten med kommunen til mødet med de institutionelle rammer, som omgiver dem på forskellige botilbud, føler de i konkrete situationer eller mere generelt at skulle leve på uacceptable, dehumaniserende vilkår, og at der ikke er tilstrækkelig opmærksomhed på, hvem de er, hvor de skal hen, eller hvad de kan.

Leveforhold

Nogle kvinder skildrer et voldeligt miljø i og omkring det herberg, hvor de bor, samt at personalet ikke kan eller ikke reagerer rettidigt, når voldelige episoder indtræffer. De beskriver uhygiejniske toilet- og badeforhold samt ikke-funktionsdygtige og dårligt faciliterede køkkener. Selvom de foretrækker, og derfor også er taknemmelige for at have et værelse inden for, særligt i vinterperioderne, oplever de det som utrygt og grænseoverskridende at skulle leve under disse vilkår. En kvinde udtaler, at hun føler sig afpillet som menneske, og at det er svært at komme på benene i et sådant miljø. Kvinderne fortæller, at de oplever, at det bliver opfattet som brok, når de gør indvendinger mod disse forhold, og de beretter om at være blevet kaldt 'paragrafryttere' og generelt at blive set som besværlige beboere.

I disse omstændigheder, som gør sig gældende på nogle botilbud, er det interessant at se de modtræk eller små oprør, som nogle kvinder foretager og herved insisterer på en – om end bare en smule – mere værdig tilværelse på trods af deres situation. Én har f.eks. lavet et lille køkken på sit værelse, da det betyder noget for hende at kunne lave mad. Karen kan ikke lide sæben, som er til rådighed på fællestoiletet, på det herberg, hvor hun bor. På sit værelse opbevarer Karen derfor en håndsæbe, som hun selv har købt, fordi:

"Jeg kan ikke lide det skum derude, og det dufter jo ikke af en skid. Jeg kan godt lide, når jeg kan dufte, at jeg har vasket fingre."

(Karen, 58 år)

I det, der opleves som et utrygt og uværdigt miljø, kan selv de mindste ting, såsom velduftende hænder, have stor betydning.

Andre kvinder beskriver vilkårene på de natcafeer eller bo- og behandlingstilbud, hvor de befinder sig, mere positivt. I disse beretninger lægger kvinderne særligt vægt på plads til individualitet, empowerment og et omsorgsfuldt miljø. Simone

værdsætter eksempelvis den frihed, der består i, at hun må have sin telefon og computer, har eget fjernsyn og må ryge på sit værelse på det afrusningsstilbud, hvor hun befinder sig. Rikke bider mærke i, hvordan hun i forbindelse med et tidligere ophold på et botilbud blev opmuntret til fysisk træning som en del af hverdagen, hvilket gav struktur i livet og øgede hendes trivsel. For Helle har det stor betydning, at personalet, på det botilbud hvor hun opholder sig, bestræber sig på at sikre et rart miljø. Beboerne får fødselsdagsgaver, der hænger julestrømper på dørene i december, og sidste nytårsaften havde personalet gjort sig umage for at lave en fest for beboerne. Helle nævner desuden en særlig episode, hvor hun havde været inde i byen om aftenen, kom sent hjem, og så havde de ladet lyset brænde for hende:

”Du ved, jeg lister ind og tager de højhælede af, og så var der tændt lys hele vejen [...] Man følte sig bare sådan rigtig velkommen. Det betyder bare så meget. At du er ventet.”

(Helle, 48 år)

Et dominerende sygdomsbillede

To kvinder udtaler specifikt, at de føler, at de bliver vurderet og dømt i kommunen og på forskellige botilbud på baggrund af deres journal eller de ting, der er sket i fortiden. Stella oplever eksempelvis, at hun i kontaktfladerne med systemet betragtes som en klient og ikke et menneske, og hun udtaler, at hun føler sig ”splittet og delt ud på papirer og paragraffer”. Hun døjer i dag med en aldrende krop med slidgigt og et udfordret bevægelsesystem, men disse udfordringer træder i baggrunden i mødet med fagfolk:

”Jeg er brugt og slidt. Og det er ikke det, man ser mig som, en nedslidt, gammel ged, man ser mig bare som en mærkværdig, plirrende et eller andet.”

(Stella, 64 år)

Et eksempel på, at Stella har svært ved at undslippe et sygdomsbillede og bare få lov at blive mødt og forstået som en gangbesværet, aldrende kvinde, er, da hun med hjælp fra en kontaktperson søger kommunen om en el-scooter. Den pågældende kommunale medarbejder, der skulle behandle ansøgningen, ville tale om både Stellas barndom og sygdomshistorie. Ifølge Stella blev hendes konkrete problem negligeret. Medarbejderen lavede blot en simpel balanceøvelse og spurgte, om Stella kunne komme op i en bus. Der kan ligge forskellige bevæggrunde bag den kommunale medarbejders procedure, men eksemplet vidner om, at Stella i mødet med systemet har vanskeligt ved at repræsentere sig som et individ uden for sin journal, som kan have andre udfordringer, der består og har ret i sig selv. Stella fik i øvrigt et afslag på sin ansøgning om en el-scooter.

(Manglende) opmærksomhed på ressourcer

En stor del af kvinderne udtrykker forventninger eller ønsker om at komme i en eller anden form for beskæftigelse, men at de på nuværende tidspunkt ikke kan fungere på arbejdsmarkedets præmisser. Nogle har sat ønsket om et arbejde på hold med en anerkendelse af deres behov for først at få det bedre, opnå mere struktur i livet og

komme i en bolig. Andre sidder med oplevelse af, at systemet ikke har blik for eller prioriterer at hjælpe dem med at bruge de ressourcer, de har. Én kvinde beskriver, at hendes vej gennem systemet har givet hende en masse erfaring med i bagagen, men:

“Det, der er sørgeligt for mig, det er, jeg ikke får lov at bruge det nogen som helst steder. Der er ingen, der har brug for mig. Min viden er god, men den er ikke tilgængelig.”

(Stella, 64 år)

Mange af kvinderne fortæller netop, at de med deres erfaringer med hjemløshed har en indsigt, der kan hjælpe andre kvinder i samme situation, eller at de kan kæmpe for hjemløse menneskers vilkår generelt. På egen vis eller med hjælp fra andre bruger flere denne vidende position, og dette engagement udspiller sig på forskellige planer. En kvinde, som repræsenterer det lidt ældre segment blandt brugerne på en natcafé, forholder sig aktivt til driften af cafeen og ser sig selv som én, der taler på vegne af de andre brugere. En anden kvinde, der er kommet i bolig, arbejder som peer-støtte på en natcafé og fortæller, at hun i rollen som peer-støtte har den fordel, at hun ved, hvordan det er at være på gaden, og at hun kan vise andre hjemløse kvinder, at der er lys for enden af tunnelen. Andre af kvindernes aktiviteter inkluderer debatter med politikere, oplæg og foreningsarbejde. Alt sammen er noget, som kvinderne er både glade for og stolte over. Det vidner om kapaciteter, som giver mening og motivation for kvinderne.

5.3 INTERAKTIONER MED PERSONALE

Kvinderne i denne undersøgelse befinder sig i meget varierende situationer, og deres individuelle behov for hjælp og støtte følger heraf. Deres opfattelse og vurdering af den hjælp, de modtager fra systemet, er både påvirket af de betingelser og ressourcer, som er til rådighed for dem på eksempelvis botilbud eller væresteder, men i høj grad også, hvordan de oplever at blive behandlet af personalet i disse rammer.

En professionel omsorg

Flere kvinder fortæller, at de har mødt søde, venlige, engagerede og kompetente medarbejdere i forskellige hjemløsetilbud rundt omkring i landet. Kvinderne giver blandede eksempler på disse positive relationer, men de hæfter sig særligt ved de medarbejdere, som drager en professionel omsorg. Rapportens forfatter spørger en kvinde, hvad en sådan omsorg betyder for hende:

“[Det er] hvor du virkelig kan mærke, at de gider dig godt, og de gider godt hjælpe, og de gider godt høre på dit ævl. Selvom jeg godt ved, at det er deres arbejde, og de får penge for det. Der er forskel på, om de udstråler den her rigtige omsorg, eller om det bare er overfladisk.”

(Rikke, 46 år)

For kvinderne har det stor betydning, når en medarbejder har hevet fat i dem og spurgt ind til, hvordan de har det. De udtrykker desuden, at de værdsætter, når de oplever, at en medarbejder virkelig lytter og forholder sig til det, som de fortæller. Helle betoner vigtigheden i at kunne *få luftet ud* i et fortroligt rum: " [...] fordi bægeret er bare flydt over. Det er jo fordi, man går og holder på alle ting. Og hele verden er bare imod dig." Ifølge Helle er det botilbud, hvor hun bor nu, det bedste der er sket for hende i lang tid. I hyppige, skemalagte samtaler med en kontaktperson taler de løst om alt og intet, indtil de pludselig når et ømt punkt og kan gå mere dybden med det. Hun lægger vægt på, at kontaktpersonen forholder sig til det, som hun fortæller, men undlader at fortælle hende, hvad hun skal gøre.

Nogle kvinder fortæller om relationer til professionelle, som de har knyttet et helt særligt eller nært bånd til. Det er en person, som har grebet dem, kan rumme deres kompleksitet, og som de stoler på. Sådant en værdsat professionel er Stellas kontaktperson "Jens". I samtaler med Stella refererer hun ofte til både ubehagelige og sjove episoder, hvor Jens har været ved hendes side. Hun beskriver, hvordan han bekymrer sig for hende, arbejder utraditionelt og undertiden bøjer reglerne for at hjælpe hende. Stella oplever, at Jens virkelig ser hende, og at han derfor kan gribe ind, når hun kører i vante mønstre med at ville stikke af, når tingene bliver svære:

"Så er det meget godt at have sådan en som Jens, der lige kan hive fat i mig, [og sige] for helvede, prøv dog lige at finde jorden og virkeligheden igen. Der er han god, han kan hive mig ned og sige, hvor jeg egentlig er. Det er sådan nogle ting, ikke ret mange kan. De får heller ikke lov."

(Stella, 64 år)

Stella har knyttet sig til Jens, fordi hun oplever, at hun kan regne med ham. Hendes beskrivelse af Jens minder om den type af medarbejdere, som i et nyligt canadisk studie betegnes *engle* (Paradis et al. 2011). Dette studie præsenterer modeller for god praksis i arbejdet med hjemløse kvinder samt kvindernes egne strategier og ressourcer. Dets indsigter er frembragt i flere deltagerbaserede forskningsprojekter, hvor hjemløse kvinder er blevet inkluderet i forskningsprocessen og har beskrevet årsager til, konsekvenser af og løsninger på hjemløshed. I dette studie fremhæves betegnelsen *engle* som en kategorisering af de medarbejdere i hjemløsetilbud, som hjemløse kvinder ved, at de kan regne med, og derfor tør åbne sig op og være sårbare overfor. Disse medarbejdere beskrives som hårdtarbejdende, kompetente og ærlige personer, som vil gå langt i deres bestræbelser på at hjælpe den enkelte kvinde, og som kender reglerne og ved, hvordan de kan være fleksible inden for dem (ibid.:14). At udse og knytte sig til en særlig medarbejder, som Stella har gjort med Jens, kan i dette perspektiv ses som et strategisk træk, hvorved hjemløse kvinder forsøger at forbedre deres situation eller blot holde den ud.

Konflikter med personale

Negative oplevelser og konfliktfyldte relationer til personaler på botilbud fylder imidlertid også meget i kvindernes fortællinger. De beskriver at blive overset, misforstået eller decideret dårligt behandlet. Nogle kvinder reagerer ved at vende sig om sig selv,

andre oplever, at det *trig*ger dem, og reagerer efterfølgende ved at konfrontere medarbejderne eller svare igen, og det resulterer nogle gange i konflikter.

Flere kvinder beretter om episoder, hvor de bliver talt ned til eller skældt ud på baggrund af misforståelser, for at gøre opmærksom på uværdige vilkår eller for at bryde regler. De sidestiller det med at blive tiltalt og behandlet som børn:

“ [...] de tror, at de er på arbejde i en børnehave. Jeg kan slet ikke tåle, at unge piger står og taler ned til mig, som om jeg er seks år gammel. Det skulle lige være min datter, mand!”

(Charlotte, 48 år)

Som Charlotte gør i citatet ovenfor, italesætter kvinderne ofte en aldersforskel, når de refererer til disse situationer, og de lægger vægt på, at de kunne være mødre til flere medarbejdere. Desuden fremhæver de en afstand i erfaringsgrundlag, som understreger oplevelsen af manglende respekt samt det ydmygende aspekt ved at blive irettesat eller fortalt, hvad de skal og ikke skal:

“Ved du hvad, jeg er 58 år. Og så står de og snakker ned til mig, og nogle af dem kan jeg være mor til [...] ‘Nu skal du det dér, nu skal du det dér’. Ved du hvad, jeg har levet hele mit liv på den fucking landevej.”

(Karen, 58 år)

At hjemløse kvinder oplever infantiliserende interaktioner med medarbejdere i hjemløsetilbud er i øvrigt også blevet påvist i studier fra eksempelvis Irland og Canada (Mayock, Parker og Sheridan 2015:32–22; Paradis et al. 2011:11–12).

I indeværende undersøgelse fortæller to socialarbejdere på et botilbud da også, at de kæmper med, at aldersforskel kan udgøre en barriere i relationen til nogle af de kvindelige beboere. På et spørgsmål omhandlende arbejdet med kvinder svarer den ene:

“De kan hurtigt føle, at man taler nedladende til dem, eller: ‘du kunne være min datter’. Man skal virkelig tænke over, hvordan man henvender sig, og hvordan man har en dialog med dem [...] Vi har faktisk problemer med, at nogen ikke synes, at jeg er en kompetent pædagog, fordi jeg er 36, og jeg ved ikke, hvad livet handler om, og jeg har ikke prøvet det og det på grund af min alder. Det er især kvinderne, jeg har aldrig oplevet det med en mand.”

De hjemløse kvinder i undersøgelsen fortæller, at konflikter med personale undertiden er eskaleret i en sådan grad, at de har udmundet i karantæner på botilbud, hvor kvinderne i en periode er blevet forment adgang til fællesområder eller selve botilbuddet. Kvinderne har oplevet det som barskt at blive isoleret og især at blive smidt ud, for hvor går de så hen og sover? Desuden skaber den reelle risiko for, at personalet giver dem karantæne, en generel utryk følelse:

”Jeg er SÅ ligeglad. De kan da bare smide mig ud, mand. Så går jeg bare ned og sover, hvor jeg altid har sovet. Jeg er da ligeglad... Men det er faktisk ret forfærdeligt at have den der trussel hængende over hovedet.”

(Katja, 45 år)

Når kvinderne oplever at blive uretfærdigt eller dårligt behandlet, forstærker det stigma og følelser af ikke at blive respekteret samt at være marginaliseret. Som en kvinde beskriver det: ”Når de snakker sådan til os, så føler vi os ydmyget. Og vi føler os nedgjort. Som om vi er dybt psykisk syge.” Tre kvinder i denne undersøgelse udtaler desuden, at de føler sig så dårligt tilpas i rammerne på de botilbud, hvor de bor, og i relationen til personalet, at de overvejer, om de overhovedet kan blive boende. Det tidligere nævnte canadiske studie har fremhævet, at nogle kvinder forlader hjemløse-tilbud, fordi deres ret til værdighed, autonomi og selvbestemmelse overtrædes (Paradis et al. 2011:11). Med dette for øje er det relevant at overveje, hvorvidt oplevelsen af uværdige vilkår samt konfliktfyldte og infantiliserende interaktioner med personale er årsager til, at kvinder forlader botilbud i Danmark. Eller, og måske værre, om de bare lever med det.

5.4 OPSUMMERENDE

Kvinderne i denne undersøgelse beskriver blandede erfaringer med systemet, som i høj grad former og farver deres erfaringer med hjemløshed. På den ene side rapporterer nogle kvinder om at blive taget vel imod. De er blevet set, spurgt ind og lyttet til af opmærksomme og dedikerede medarbejdere på kommunen samt i forskellige hjemløseinstitutioner. De italesætter en værdsættelse af fysiske rammer og et professionelt engagement, hvor der lægges vægt på individualitet og empowerment, men som også drager omsorg for dem. Nogle kvinder har udset og knyttet sig til en særlig medarbejder, som, de oplever, vil gå langt for at hjælpe dem, og som de derfor føler, at de kan regne med. To kvinder i denne undersøgelse befinder sig i dag i egen bolig, og én af dem fremhæver specifikt en kommunal indsats som afgørende for hendes situation, idet hun oplevede, at der blev lyttet til hende og taget vare på hendes særlige behov.

På den anden side vidner fortællingerne fra kvinder i denne undersøgelse også om negative oplevelser med systemet, som udgør væsentlige udfordringer i deres forsøg på at komme på benene igen. Opslidende forløb med kommuner, hvor de oplever at skulle kæmpe for at få hjælp, præger kvindernes beretninger og anskueliggør samfundets udstødende mekanismer over for mennesker, der har det svært. Nedslidte og uhygiejniske faciliteter på botilbud samt oplevelser af en manglende anerkendelse af deres ressourcer og kompetencer gør, at flere føler sig parkeret i systemet på uværdige levevilkår. Samtidig oplever nogle kvinder at blive overset, misforstået eller skældt ud og talt ned til af personaler på måder, så de føler sig behandlet som børn. Frustrationen over disse omstændigheder kommer for nogen til udtryk i modløshed, mens andre bliver vrede, hvorved der hyppigt opstår konflikter med personale. Ifølge kvinderne er konflikterne en gang imellem endt ud i karantæner, og risikoen for at blive smidt ud udgør en voldsom trussel for dem.

Kvinderne beskriver forskellige strategier i deres forsøg på at overkomme ovenstående udfordringer. I "kampen" med kommunen rækker nogle kvinder ud til andre aktører for at få den hjælp, de har behov for eller er berettiget til. Nogle kvinder insisterer på deres ressourcer og agerer talerør for andre hjemløse medborgere ved at engagere sig i driften af hjemløsetilbud, foreninger og i den offentlige debat. Andre håndterer uværdige vilkår på botilbud ved at begå små oprør og insisterer eksempelvis på at købe deres egen håndsæbe, én *de* foretrækker, frem for at bruge den, der er til rådighed. Andre igen overvejer at forlade botilbud, hvor de fysiske rammer såvel som relationen til personalet er ringe. Kvindernes vej gennem hjemløshed udgør således også en insisteren på værdighed og respekt i et system, som de i mange tilfælde oplever, fratager dem det samme.

Nogle kvinder i denne undersøgelse har beskrevet at blive kaldt paragrafryttere, at de oplever at blive set som besværlige, at blive talt ned til eller affærdiget med, at de bare brokker sig, når de gør opmærksom på uværdige vilkår. Det har særligt været kvinder, der bliver vrede og nogle gange allierer sig med foreninger og organisationer for at kræve deres ret. Dette kan indikere, hvordan køn også præger de måder, hvorpå hjemløse mennesker bliver mødt af systemet. Som nævnt i kapitel 1, har et norsk studie fremhævet, hvordan hjemløse kvinder ofte forstås i hjælpesystemet som udsatte ofre, hvorfor de må tilpasse sig, være beherskede og udvise en offerposition for at få hjælp (Breivik et al. 2008). Ud fra dette perspektiv kan kvinderne i indeværende undersøgelse, som bliver vrede og står fast på det, de mener, er deres ret, være svære at rumme, forstå og håndtere i systemet, hvorfor de ikke bliver anerkendt i deres behov. Kvindernes kritik og vredesudbrud er et råb om hjælp fra en position i et system, som ikke altid formår at yde den på tilstrækkelig vis. Spørgsmålet er, om et større antal kvinder ligeledes oplever brud på deres værdighed og manglende respekt, men blot ikke kommer til orde eller måske underkommunikerer deres behov.

KONKLUSION

KONKLUSION

I denne rapport er resultaterne fra et forskningsprojekt omhandlende kvinders erfaring med hjemløshed i Danmark lagt frem. Projektet har kombineret et litteraturstudie og en kvalitativ undersøgelse foretaget blandt en gruppe hjemløse kvinder. Rapporten udgør et teoretisk og kvalitativt nedslag i kvinders hjemløshed og kan betragtes som led i en synliggørelse af hjemløse kvinder – deres vilkår, erfaringer, handlerum og den hjælp, de får eller ikke får i systemet.

Rapporten har præsenteret væsentlige indsigter fra litteraturstudiet. I dette studie har rapportens forfatter forholdt sig til og undersøgt omfanget, arten og indholdet af nyere forskning i kvinders hjemløshed. I den forbindelse er det blevet fremhævet, at den forskningsbaserede viden fra en dansk sammenhæng især baserer sig på tal og kvantitative analyser, mens de kvalitative erfaringer er sparsomme. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) foretager nationale kortlægninger af hjemløshed i Danmark, der sikrer et relativt solidt kendskab til antallet af hjemløse kvinder og mænd, fordelingen af køn på visse parametre samt hjemløshedens udvikling over tid. Ved hjælp af den seneste kortlægning fra VIVE (2017) har rapporten skitseret profilen på hjemløse kvinder i Danmark samt kønsspecifikke forskelle og ligheder i forhold til deres mandlige modstykker. I forlængelse heraf er centrale tematikker i den kvalitativt baserede forskningslitteratur fra Danmark og udlandet blevet redegjort for. Rapporten har i den forbindelse særligt fokuseret på forskningslitteraturens pointer vedrørende en nødvendig synliggørelse af kvinder i hjemløshed samt de kulturelt funderede kønsnormer og stereotype opfattelser af hjemløse kvinder i samfundet, der kan ende med at begrænse og marginalisere gruppen yderligere.

Resultaterne fra den kvalitative undersøgelse, som baserer sig på rapportens forfatters samvær, samtaler og interview med kvinder i forskellige hjemløshedssituationer, er i rapporten blevet udfoldet i tre tematiske kapitler omhandlende hhv. kvindernes hverdag uden bolig, deres familieforhold og deres veje gennem det danske sociale system. En rød tråd i rapporten har været at skildre både de besværlige, grænseoverskridende og barske vilkår, som kvinderne lever under, men også hvordan de forholder sig til dem, samt hvad de foretager sig for at overkomme dem.

Kvindernes hverdag er i rapporten blevet anskueliggjort som en række forskellige bevægelser, hvorved de klarer livet uden en bolig. Hjemløshed udfordrer dagligt kvindernes mulighed for at få opfyldt basale og sikkerhedsmæssige behov, som inkluderer at kunne varetage en personlig hygiejne, passe på deres ejendele, få nok søvn og føle sig trygge. Det skaber usikre situationer, når deres behov ikke bliver opfyldt, og engang imellem udvikler de sig til voldsomme oplevelser, som når kvinderne bliver udsat for verbale krænkelser, vold eller seksuelle overgreb. Hjemløshed er for disse kvinder en voldsom belastning. Det er et vilkår, som de på

mange måde deler med hjemløse mænd, men som undertiden også får kønsspecifikke dimensioner, der særligt knytter sig kultur samt social og relationel praksis. Undersøgelsen har også vist, hvordan kvinderne bevæger sig for at befinde sig i mere sikre situationer. F.eks. opretholder de en personlig hygiejne og et soigneret ydre eller søger beskyttelse ved at foretage etagevask på offentlige toiletter; ved at søge ly på natcafeer; ved at danne makkerskab med en anden på gaden; eller ved at indgå i fællesskaber på gaden. En anden strategi er at overnatte hos andre. 'Sofasurfing', som flere af kvinderne har betegnet den midlertidige og nogle gange tilfældige husly, de kan få hos andre, varierer i form og indhold. Strategien har dog en ambivalent karakter, for mens det sikrer dem en seng for natten, indebærer det også at skulle indgå på andre menneskers præmisser. I den forbindelse har nogle kvinder oplevet at blive mødt med en forventning om en seksuel modydelse, og de har fortalt, at disse situationer nogle gange ender ud i overgreb. Kvindernes hverdag 'på gaden' udgør således bevægelser ind og ud af sikre og usikre situationer.

Når kvinderne har beskrevet deres erfaringer med hjemløshed, har de også beskrevet et svært familieliv. Kvindernes beretninger om konfliktfyldte familierelationer, anbragte børn samt manglende romantik og intimitet hiver forståelsen af hjemløshed ind i et emotionelt domæne, hvor ensomhed, frustration, sorg og fysisk afsavn præger billedet. Hjemløshed udfordrer familie- og samliv, da det komplicerer relationer og vanskeliggør samvær. Uden et tilstrækkeligt hjem mangler kvinderne et trygt og tilfredsstillende rum, hvor de kan udtrykke og udøve omsorg og kærlighed. Det betyder konkret, at de har svært ved at forsone eller genetablere relationen til familiemedlemmer, som har taget afstand eller er blevet stødt væk på et tidspunkt på kvindernes vej mod eller gennem hjemløshed. Det indebærer også, at kvinderne ikke har et fysisk sted, hvor de kan være sammen med deres børn, ligesom de savner private eller acceptable rammer for sex og samliv med en partner.

Nogle kvinder har givet udtryk for, at der på de botilbud, hvor de opholder sig, ikke er tilstrækkelig opmærksomhed på deres behov for at fastholde familierelationer. De oplever f.eks., at besøgsregler afskærmer dem fra deres familie. Brudte familierelationer og adskillelsen fra børn udgør en væsentlig kønsproblematik, idet kvinder stadig tildeles den primære omsorgsrolle i vor tids samfund. Rapporten har derfor fremhævet, at kvindernes erfaringer med ikke at have et fysisk sted, hvor de kan have samvær med børn, kan indikere en kønsblind tilrettelæggelse af sociale indsatser, som derfor overser behov blandt hjemløse mødre, der lever adskilt fra deres børn.

Undersøgelsen vidner dog også om kvindernes egne strategier til at håndtere familieforhold. Således har nogle kvinder fortalt, at de selvstændigt arrangerer sig til samvær med deres mindreårige børn; håndterer en mere permanent adskillelse fra børn gennem et håb om genforening; køber sig tid til og rum for intimitet med en partner på et hotel; eller at de trods oplevelser af svigt og konflikter alligevel drager omsorg for samt forsøger at opretholde en kontakt til forældre og søskende. Kvindernes familieliv involverer altså en udfordret, men væsentlig praksis, hvorved de betoner forbundethed, omsorg og intimitet.

Endelig har et markant tema i kvindernes erfaringer med hjemløshed været mødet med kommuner, hjemløseinstitutioner og behandlingstilbud. Kvindernes individuelle

veje gennem "systemet" er blandede, og de er i høj grad farvet af, hvorvidt kvinderne oplever at blive mødt med værdige vilkår og en respekt for dem som mennesker og deres vanskelige situation. I kvindernes positive beretninger har de lagt vægt på fysiske rammer og et professionelt engagement, som fremmer individualitet og empowerment, men som også drager omsorg for dem.

Kvinderne har imidlertid også beskrevet negative erfaringer i kontakten med kommunen og på forskellige botilbud, hvor de oplever, at deres behov ikke anerkendes eller imødekommes, men at de derimod bliver begrænset i deres muligheder for at vende skuden i et hårdt liv. De har bl.a. fortalt, at de har måttet kæmpe med kommunen for at få hjælp, og har beskrevet nedslidte og uhygiejniske faciliteter samt konfliktfyldte relationer til personale på botilbud. Flere har fremhævet episoder, hvor de oplever at blive talt ned til eller skældt ud på baggrund af misforståelser, for at gøre opmærksom på uværdige vilkår eller for at bryde regler. I den forbindelse har rapporten stillet spørgsmålstejn ved, hvorvidt kønsstereotype opfattelser af kvinder i hjemløshed som sårbare ofre betyder, at hjemløse kvinder, der bliver vrede og stiller krav, er svære at rumme, forstå og dermed hjælpe i sociale indsatser. I undersøgelsen er kvindernes strategier til at takle de negative erfaringer og relaterede udfordringer også trådt frem. De rækker ud til foreninger, NGO'er, væresteder og uformelle støttegrupper for at få den hjælp, de har behov for eller er berettiget til; de forholder sig til driften af hjemløsetilbud og engagerer sig i foreninger og i den offentlige debat; de håndterer uværdige vilkår på botilbud ved at foretage praktiske justeringer eller ved at overveje at forlade disse botilbud. Det vidner om, at kvindernes vej gennem systemet også indbefatter en insistens på værdighed og respekt.

Tilsammen peger indsigterne, som er beskrevet i rapporten, på, at kvinders erfaringer med hjemløshed er et underforsket emne samt en hård virkelighed, som fortjener *kønsbevidste* strategier og tilgange i sociale indsatser, der sikrer tilgængelige, trygge rammer og værdige vilkår for hjemløse kvinder samt en anerkendelse af deres individuelle behov og ressourcer.

LITTERATUR

LITTERATUR

Agar, Michael H.

1980. "Getting Started." I: *The Professional Stranger: An Informal Introduction to Ethnography*. New York & London: Academic Press.

Benjaminsen, Lars

2009. *Hjemløshed i Danmark 2009. National kortlægning*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

— 2017. *Hjemløshed i Danmark 2017. National kortlægning*. København: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Benjaminsen, Lars og Ivan Christensen

2007. *Hjemløshed i Danmark 2007. National kortlægning*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Benjaminsen, Lars og Morten Holm Enemark

2017. *Veje ind og ud af hjemløshed: En undersøgelse af hjemløshedens forløb og dynamik*. København: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Benjaminsen, Lars og Marcus Knutagård

2016. "Homelessness Research and Policy Development: Examples from the Nordic Countries." I: *European Journal of Homelessness* 10 (3):46–66.

Benjaminsen, Lars og Heidi Hesselberg Lauritzen

2013. *Hjemløshed i Danmark 2013. National kortlægning*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

— 2015. *Hjemløshed i Danmark 2015. National kortlægning*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Brandt, Preben

1992a. "Hjemløse kvinder i historisk perspektiv." I: Rapport om seminar om hjemløse kvinder, redigeret af Birgitte Schütten og Kirsten Hvidtfeldt. Social og Sundhedsforvaltningen i København.

— 1992b. *Yngre hjemløse i København. Belyst ved en undersøgelse af de socialpsykiatriske forhold hos de 18-35 årige brugere af institutionerne for hjemløse i København*. PhD afhandling. Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet.

— 2010. "Social udsatte og udstødte i et kønsperspektiv. I: STOF 15: 4-9.

Breivik, Jan Kåre, Kari Ludvigsen, Bodil Ravneberg og Arnhild Taksdal

2008. "Respektabel hjemløshed? Kjønnede erfaringer fra samfunnets randsone." I: *Tidsskrift for Psykisk Helsearbeid* 5 (3):237–46.

Bretherton, Joanne, Lars Benjaminsen og Nicholas Pleace

2016. "Women's Homelessness and Welfare States." I: *Women's Homelessness in Europe*, redigeret af Paula Mayock og Joanne Bretherton. London: Palgrave Macmillan.

Busch-Geertsema, Volker, Lars Benjaminsen, Maša Filipovič Hrast og Nicholas Pleace

2014. *Extent and Profile of Homelessness in European Member States: A Statistical Update*. Bruxelles: FEANTSA

Christensen, Ivan og Inger Koch-Nielsen

2007. *Profiles and Trends in Danish Homelessness*. København: Socialforskningsinstituttet.

- Edgar, Bill og Joe Doherty**
2001. *Women and Homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*. Bristol: The Policy Press.
- Edgar, Bill, Matt Harrison, Peter Watson og Volker Busch-Geertsema**
2007. Measurement of Homelessness at European Union Level. Bruxelles: Europa-Kommisionen.
- Edgar, Bill og Henk Meert**
2005. Fourth Review of Statistics on Homelessness in Europe. The ETHOS Definition of Homelessness. Bruxelles: FEANTSA.
- Gillies, Val**
2007. *Marginalised Mothers: Exploring Working-Class Experience of Parenting*. London & New York: Routledge.
- Glasser, Irene og Rae Bridgman**
1999. *Braving the Street: The Anthropology of Homelessness*. New York & Oxford: Berghahn Books.
- Golden, Stephanie**
1992. *The Women Outside: Meanings and Myths of Homelessness*. Berkeley, Los Angeles & Oxford: University of California Press.
- Holst, Emma Qvirin**
2017. "Stor stigning i hjemløse kvinder: 1600 lever nu på gaden." Altinget, 12. oktober 2017. <https://www.altinget.dk/by/artikel/markant-stigning-flere-kvinder-ender-paa-gaden>
- Hopper, Kim**
2003. *Reckoning with Homelessness*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Hutchinson, Sarah, Anna Page og Esther Sample**
2014. Rebuilding Shattered Lives: The final report. Getting the right help at the right time to women who are homeless or at risk. London: St. Mungos.
- Jensen, Lena Bisgaard Baandrup og Sisse Hove Sørensen**
2011. *Et kønsperspektiv på hjemløshed: En undersøgelse af det praktiske sociale arbejde på forsorgshjem med hjemløse mænd og kvinder*. Speciale. Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde, Aalborg Universitet.
- Jessen, Freja Bech**
2015. "Hjemløse længes efter kærlighed." Kristeligt Dagblad 15.juni 2015. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/hjemloese-foeler-sig-ensom-me-og-laenges-efter-en-vaere-sammen-med>
- Järvinen, Margaretha**
1993. *De nye hjemløse: kvinder, fattigdom og vold*. Holte: Forlaget SOC POL.
- Kirk, Ane**
2011. Midtvejsevaluering af Café Klare - Natcaféen for kvinder. København, december 2011.
- Koch-Nielsen, Inger, Anders Munk, Mette Raun og Tobias Børner Stax**
2000. Women and Homelessness. National report for FEANTSA 1999. Denmark.
- Kristensen, Catharina Juul**
1994. *Nye fattige: unge hjemløse kvinder i København*. København: Forlaget Sociologi.
- 2012. "Social innovation i indsatsen for hjemløse kvinder - tilblivelsen af en natcafé." I: *Dansk Sociologi* 4/23. årgang:55-73.
- Kvale, Steinar**
1997. *Interview: En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Lauritzen, Heidi Hesselberg, Bence Boje-Kovacs og Lars Benjaminsen**
2011. *Hjemløshed i Danmark 2011. National kortlægning*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Liebow, Elliot**
1993. *Tell Them Who I Am: The Lives of Homeless Women*. New York: Penguin Books.
- Ludvigsen, Kathrine Louise Bro**
2009. "Kvindekongresser på vej: Hvad ved vi idag om socialt udsatte kvinders trivsel og helbred?" I: *STOF* 13:82–83.
——— 2010. "Hvorfor er et specifikt fokus på kvinder i udsattesystemet nødvendigt?" I: *STOF* 2009/2010 14:45–50.
- Ludvigsen, Kathrine Louise Bro og Tine Lydolph**
2007. 'At blive taget alvorligt'. Første delrapport fra Projekt Kvindeuddannelse: En rapport over stofbrugende kvinders syn på behandling og hjælp. Glostrup: KABS.
- Lydolph, Tine**
2010. Fra tab til trivsel. Anden delrapport fra Projekt Kvindeuddannelse: Gruppeløb for stofbrugende kvinder med tab og traumer. Glostrup: KABS.
- Löfstrand, Cecilia Hansen og Deborah Quilgars**
2016. "Cultural Images and Definitions of Homeless Women: Implications for Policy and Practice at the European Level." I: *Women's Homelessness in Europe*, redigeret af Paula Mayock og Joanne Bretherton. London: Palgrave Macmillan.
- Madsen, Lise Pentter**
2017. "'Mænd krakelerer udefra, kvinder indefra.'" KVINFOs Webmagasin. <http://kvinfo.dk/webmagasinet/maend-krakelerer-udefra-kvinder-indefra>
- Mayock, Paula og Joanne Bretherton (eds.)**
2016. *Women's Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Mayock, Paula, Sarah Parker og Sarah Sheridan**
2015. *Women, Homelessness and Service Provision*. Dublin: Simon Communities in Ireland.
- Mina-Coull, Amy og Stéphane Tartinville**
2001. "Homeless women in France." I: *Women and homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*, redigeret af Bill Edgar og Joe Doherty. Bristol: The Policy Press.
- Mohr, Line Buus, Mia Bonde Kieffer og Signe Berthelsen Schmidt**
2017. *Jamen jeg har sagt, jeg er på skidderen!* En kvalitativ undersøgelse af hjemløshed blandt kvinder. Speciale. Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde, Aalborg Universitet.
- Munk, Anders, Inger Koch-Nielsen og Mette Raun**
2001. "Women, homelessness and the welfare state in Denmark." I: *Women and homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*, redigeret af Bill Edgar og Joe Doherty. Bristol: The Policy Press.
- Nielsen, Karen Aunsø, Louise Schack Hansen og Marie Skov Larsen**
2010. *Mere end udsat: en undersøgelse af hjemløse kvinders udsathed for seksuelle overgreb inden for hjemløseinstitutioner*. Speciale. Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde, Aalborg Universitet.
- Paradis, Emily, Sherry Bardy, Patricia C. Diaz, Farida Athumani og Ingrid Pereira**
2011. *We're not asking, we're telling: An inventory of practices promoting the dignity, autonomy, and self-determination of women and families facing homelessness*. Toronto: The Canadian Homelessness Research Network Press.

- Passaro, Joanne**
1996. *The Unequal Homeless: Men on the Streets, Women in Their Place*. New York & London: Routledge.
- Petersen, Mikkel Skov**
2014. "Hjemløse kvinder får tæsk og holder facaden." I: *Hjemløs* 24 (3):3–7.
- Pleace, Nicholas**
2016. "Exclusion by Definition: The Under-representation of Women in European Homelessness Statistics." I: *Women's Homelessness in Europe*, redigeret af Paula Mayock og Joanne Bretherton. London: Palgrave Macmillan.
- Rayburn, Rachel L. og Jay Corzine**
2010. "Your Shelter or Mine? Romantic Relationships Among the Homeless." I: *Deviant Behavior* 31:756–74.
- Reeve, Kesia, Rionach Casey og Rosalind Goudie**
2006. *Homeless Women: Still being failed yet striving to survive*. London: Crisis.
- Riedel, Eva**
2017. "Udsatte kvinder overses nemt." *Disruptive Communications*, 05/06/2017. <http://disruptivecommunications.com/udsatte-kvinder-overses-nemt/>
- Rådet for Socialt Udsatte**
2016a. Kvinder i social udsathed. En undersøgelse af socialt udsatte kvinders livssituation, problemer, ressourcer og behov. Rønne: Rådet for Socialt Udsatte.
—— 2016b. Udsatte grønlandske kvinder i Danmark. En undersøgelse af kvindernes livssituation, problemer, ressourcer og behov. København: Rådet for Socialt Udsatte.
—— 2017. Årsrapport 2017. Rønne: Rådet for Socialt Udsatte.
- Savage, Méabh**
2016. "Gendering Women's Homelessness." I: *Irish Journal of Applied Social Studies* 16 (2):43–64.
- Schilling, Benedicte**
1992. "Workshop: 'Hjemløse kvinders mænd.'" I: Rapport om seminar om hjemløse kvinder, redigeret af Birgitte Schütten og Kirsten Hvidtfeldt, 41–45. København: Social og Sundhedsforvaltningen.
- Schütten, Birgitte og Kirsten Hvidtfeldt (eds.)**
1992. Rapport om seminar om hjemløse kvinder. København: Social og Sundhedsforvaltningen.
- Stax, Tobias Børner**
1999. Én gang socialt marginaliseret – Altid ...? En analyse af ca. 1.000 menneskers livsforløb efter ophold på forsorgshjem, herberger, krisecentre mv. i '88-'89. København: Socialforskningsinstituttet.
- Thörn, Catharina**
2001. "(In)visibility and shame: the stigma of being a woman and homeless in Sweden." I: *Women and homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*, redigeret af Bill Edgar og Joe Doherty. Bristol: The Policy Press.
- Wardhaugh, Julia**
1999. "The Unaccommodated Woman: Home, Homelessness and Identity." I: *The Sociological Review* 47 (1):91–109.
- Watson, Sophie**
1999. "A home is where the heart is: engendering notions of homelessness." I: *Homelessness: Exploring the New Terrain*, redigeret af Patricia Kennett og Alex Marsh. Bristol: The Policy Press.

